अधिगमपरिणाम-आधारितपाठ्यचर्यारूपरेखा
स्नातककार्यक्रमः – फलितज्योतिषम्
2025

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

UGC

विश्वविद्यालय-अनुदान-आयोगः
बहादुरशाह-जफर-मार्गः
नवदेहली – 110002

UGC LOCF Committee (Sanskrit)

Prof. Shrinivasa Varakhedi
Chairperson of the committee and Vice-Chancellor, Central Sanskrit University, New Delhi – 110058
✉ vc@sanskrit.nic.in
Prof. Sukant Kumar Senapati
Vice-Chancellor, Shri Somnath Sanskrit University, Veraval, ✉ sukantsnpt@gmail.com
Prof. Viroopaksha V. Jaddipal
Secretary, Maharishi Sandipani Rashtriya Ved Vidya Pratishthan, Ujjain, ✉vvjaddipal@gmail.com
Dr. M. V. Natesan
(Retd. Prof.) SSV Kaladi, Kailash Nagar Kolazhy, Biyur, Trichur-10, ✉ natesanskt2000@gmail.com
Dr. Mamta Tripathi
Assistant Professor, Gargi College, University of Delhi, Delhi, ✉ mamtatripathi.jnu@gmail.com

Curriculum Development Committee for B.A. Hons. (Phalit Jyotish)

Prof. Deviprasad Tripathi
Chairman of the Sub-Committee and Professor,
Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University, New Delhi ✉devi@slbsrsv.ac.in
Dr. UmaShankar
Asst. Professor,Department of Sanskrit, University of Delhi ✉ umashankarkaswan@gmail.com
Dr. Deshbandhu Sharma
Asst. Professor, Department of Vastu- Shastra, Shri Lal Bahadur Shastri National Sanskrit University, New Delhi ✉ deshastro.vastu@gmail.com
Dr. Dinakar Marathe
Convenor of the Sub-Committee and Assoc. Professor,
Department of Jyotish, Kavikulguru Kalidas Sanskrit University, Ratnagiri Campus, Ratnagiri, Maharashtra – 415612 ✉ dinakarmarathe@gmail.com

Co-ordination Committee

Dr. G. Surya Prasad
Chief Co-ordinator of the committee and Asst. Professor, Central Sanskrit University, New Delhi – 110058, ✉ dr.gsurya.prasad@csu.co.in
Dr. Yashvant Kumar Trivedi
Asst. Professor, Central Sanskrit University, New Delhi –110058,✉dr.yashvant.trivedi@csu.co.in
Dr. Awasthi Sailesh Kumar
Asst. Professor Grade, Central Sanskrit University, New Delhi, 110058, ✉ dr.awasthisailesh@csu.co.in
Dr. Kishor Kumar
Asst. Professor Grade, Central Sanskrit University, New Delhi – 110058,✉ dr.kishor_kumar@csu.co.in
Dr. Deepika Dixit
Asst. Professor Grade, Central Sanskrit University, New Delhi – 110058, ✉ dr.deepikadixit@csu.co.in

विषयसूची

कार्यक्रमस्य परिचयः

(Introduction of the Program)

बी.ए. आनर्स् (फलितज्यौतिषम्) चतुर्णां वर्षाणां कार्यक्रमः वर्तते । अस्मिन् कार्यक्रमे आहत्य अष्टसत्रार्धाः भविष्यन्ति।

अर्हता - प्राक्-शास्त्री, उपशास्त्री, उत्तरमध्यमा इति परीक्षायाम् उत्तीर्णाः तत्समकक्ष्यापरीक्षोत्तीर्णाः वा छात्राः एन्.टि.ए. द्वारा आयोज्यमानपरीक्षामाध्यमेन उत्तीर्य अस्मिन् बी.ए.आनर्स् (फलितज्योतिषम्) कार्यक्रमे प्रवेष्टुं शक्नुवन्ति। अत्र अष्टसु सत्रार्धेषु स्वशास्त्रीयविषयाः **(Major),** स्वशास्त्रसम्बद्धचयनितविषयाः **(Minor),** बहुशास्त्रीयविषयाः **(Multi-disciplinary),** नैतिकमूल्याधारितपाठ्यक्रमाः **(VAC),** कौशलाधारितपाठ्यक्रमाः **(SEC)** च भविष्यन्ति।

एतैः साकं अन्तिमसत्रार्धे प्रशिक्षुतासेवा **(Internship)** पाठ्येतरगतिविधयः **(ECA)** लघुशोधप्रबन्धः **(Dissertation)** च भविष्यन्ति।

कार्यक्रमस्य उद्देश्यानि

(Objectives of the Program)

- ❖ भारतीयपरम्पराधारेण होराशास्त्रस्य अध्ययनम्।
- ❖ प्राचीनभारतीयैः उपज्ञातस्य होराशास्त्रस्य (Astrology) प्रयोगात्मकम् अध्ययनम्।
- ❖ सनातनभारतीयमुहूर्तशास्त्रस्य व्यावहारिकतायाः वैज्ञानिकतायाः च प्रपञ्चनम्।
- ❖ भारतीयज्ञानपरम्परादृष्ट्या जातक -प्रश्न -संहिता-मुहूर्तादिविषयाणाम् अध्ययनम्।
- ❖ सङ्गणकमाध्यमेन कुण्डलीनिर्माण-फलादेशादिविषयेषु दक्षतासम्पादनम्।
- ❖ भारतीयजीवनपद्धतौ ज्योतिषशास्त्रस्य प्रयोगविषये मार्गदर्शनम्।
- ❖ ग्रह-राशि-नक्षत्र-आयुर्दाय-राजयोग-विवाहानुकूल्य-शुभाशुभकाल-दशानिर्णयादीनाम् अध्ययनम्।
- ❖ संस्कृत-हिन्दी-आङ्ग्लभाषासु सम्भाषणकौशलसम्पादनम्।
- ❖ उपनिषदि भगवद्गीतायां च विद्यमानानां नैतिकमूल्यानाम् अनुसन्धानेन 'वसुधैव कुटुम्बकम्' इत्यस्य भारतीयतत्त्वस्य प्रकाशनम्।
- ❖ NET/SET इत्यादिस्पर्धात्मकपरीक्षासु अर्हतासम्पादनम्।
- ❖ शास्त्रवाक्यार्थादिपाठ्येतरगतिविधिभ्यः शास्त्रे नैपुण्यस्य, प्रशिशिक्षुताद्वारा वृत्तिकौशलस्य, लघुशोधप्रबन्धद्वारा शोधकर्मणि विशेषार्हतायाः च प्राप्तिः।

कार्यक्रमस्य परिणामाः

(Outcomes of the Program)

- ज्योतिषशास्त्रे भारतीयानां योगदानं विज्ञाय छात्राः अस्माकम् आर्षपरम्परायाम् आत्माभिमानं प्राप्नुवन्ति।
- प्राचीनैः मुनिभिः जातक-प्रश्न-मुहुर्तादिग्रन्थेषु उपदिष्टं फलकथनपद्धतिम् अधीत्य समाजे कुण्डलीसम्बद्धं मार्गदर्शनं कर्तुं छात्राः समर्थाः भविष्यन्ति।
- ग्रहचार-सप्तर्षिमण्डल-मेघगर्भ-दकार्गल-वृक्षयुर्वेदादिसंहितास्कन्धर्गतप्रायोगिकविषयेषु छात्राः पटवः भवन्ति।
- पञ्चाङ्गस्य व्यवहारिकप्रयोगः, उपनयनविवाहादिसंस्कारेषु मुहुर्तनिर्णयः, मेलापकविचारः, इत्यादीनां ज्ञानं प्राप्य ज्योतिषस्य व्यावहारिकपक्षे सामर्थ्यं प्राप्नुवन्ति।
- ग्रहराशिनक्षत्राणां परस्परसंबन्धस्य आयुर्दाय-राजयोग-विवाहानुकूल्य-शुभाशुभकाल-दशानिर्णयादीनां च ज्ञानं प्राप्स्यन्ति।

प्रधानानां पाठ्यक्रमाणां कार्यक्रमपरिणामैः सह योजनम्
PROGRAM OUTCOME MAPPING FOR MAJOR COURSES

Course Name पाठ्यक्रमनाम	Rootedness भारतीयमूलानि	IKS भारतीय ज्ञान परम्परा	Futuristic भविष्यवादी	Employability वृत्तिप्रदानक्षमता	Value, Skill and Multidisciplinary मूल्यानि, कौशलानि एवं बहुशास्त्रीयपाठ्यक्रमः	Disciplinary Knowledge अध्ययनशाखायाः ज्ञानम्	Difficulty Level काठिन्य स्तरः
ज्योतिषप्रवेशः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
होराशास्त्रम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
मुहूर्तचिन्तनम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
जातकशास्त्रम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ग्रहराशिविमर्शः योगचिन्तनं च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
विवाहविचारः गृहप्रवेश-यात्राचिन्तनं च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
प्रश्नशास्त्रम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ग्रहफलनिरूपणम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
संहिताप्रवेशः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
प्रश्नविज्ञानम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ग्रहफलनिरूपणम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
संहिताप्रवेशः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
प्रश्नविज्ञानम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
संहितास्कन्धविमर्शः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
पाराशरहोराशास्त्रम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
कुण्डलीविज्ञानम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

लघुपाराशरी- षट्पञ्चाशिका	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
सामुद्रिकशास्त्रम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
लघुपाराशरी	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
फलदीपिका	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
भारतीयज्योतिषशास्त्रस्येतिहासः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
जैमिनीसूत्रम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
जातकालङ्कारः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

गौणानां पाठ्यक्रमाणां कार्यक्रमपरिणामैः सह योजनम्

PROGRAM OUTCOME MAPPING FOR MINOR COURSES

Course Name पाठ्यक्रमनाम	Rootedness भारतीयमूलानि	IKS भारतीय ज्ञान परम्परा	Futuristic भविष्यवादी	Employability वृत्तिप्रदान क्षमता	Value, Skill and Multidisciplinary मूल्यानि, कौशलानि एवं बहुशास्त्रीयपाठ्यक्रमः	Disciplinary Knowledge अध्ययनशाखायाः ज्ञानम्	Difficulty Level कठिनतायाः स्तरः
रत्नबोधः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
कृषिविज्ञानम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
चिकित्साज्योतिषम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
व्रतपर्वादिकालनिर्णयः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
भारतीयगणितम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
स्वप्नशास्त्रम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
सिद्धान्तज्योतिषप्रवेशः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
वास्तुशास्त्रस्य परिचयः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

फलितज्योतिषस्नातकानां गुणाः

(GRADUATE ATTRIBUTES IN PHALIT JYOTISH)

i. भारतीयज्ञानपरम्परायाः संरक्षणम्।

ii. भारतीयज्योतिषस्य सम्पूर्णविश्वे प्रचारः प्रसारः।

iii. भारतीयज्ञानपरम्परायां व्यावहारिकज्योतिषस्य संहिताशास्त्रस्य मुहुर्तादिकालनिर्णयस्य प्रायोगिकपक्षस्य च सम्यग्ज्ञापनेन कार्यक्रमोऽयं लोकोपकारकः भविष्यति। भारतस्य समग्रविकासे च सहकरोति।

प्रधानपाठ्यक्रमाणां सञ्चयः

क्र.सं.		प्रधानपाठ्यक्रमाः	पाठ्यक्रम-श्रेयोऽङ्कः	पाठ्यक्रम-काठिन्यस्तरः
1.	प्रथमवर्षीयाः प्रधानपाठ्यक्रमाः	प्रधानः 1.1: ज्योतिषप्रवेशः	4	100-199
2.		प्रधानः 1.2: होराशास्त्रम्	4	100-199
3.		प्रधानः 1.3: मुहूर्तचिन्तनम्	4	100-199
4.		प्रधानः 1.4: जातकशास्त्रम्	4	100-199
5.		प्रधानः 1.5: ग्रहराशिविमर्शः योगचिन्तनं च	4	100-199
6.		प्रधानः 1.6: विवाहविचारः गृहप्रवेश-यात्राचिन्तनं च	4	100-199
7.	द्वितीयवर्षीयाः प्रधानपाठ्यक्रमाः	प्रधानः 2.1: प्रश्नशास्त्रम्	4	200-299
8.		प्रधानः 2.2: ग्रहफलनिरूपणम्	4	200-299
9.		प्रधानः 2.3: संहिताप्रवेशः	4	200-299
10.		प्रधानः 2.4: प्रश्नविज्ञानम्	4	200-299
11.		प्रधानः 2.5: संहितास्कन्धविमर्शः	4	200-299
12.		प्रधानः 2.6: पाराशरहोराशास्त्रम्	4	200-299
13.	तृतीयवर्षीयाः प्रधानपाठ्यक्रमाः	प्रधानः 3.1: कुण्डलीविज्ञानम्	4	300-399
14.		प्रधानः 3.2: लघुपाराशरी-षट्पञ्चाशिका	4	300-399
15.		प्रधानः 3.3: सामुद्रिकशास्त्रम्	4	300-399
16.	चतुर्थवर्षीयाः प्रधानपाठ्यक्रमाः	प्रधानः 4.1: लघुपाराशरी	4	400-499
17.		प्रधानः 4.2: फलदीपिका	4	400-499
18.		प्रधानः 4.3: भारतीयज्योतिषशास्त्रस्येतिहासः	4	400-499
19.		प्रधानः 4.4: जैमिनीसूत्रम्	4	400-499
20.		प्रधानः 4.5: जातकालङ्कार:	4	400-499

गौणपाठ्यक्रमाणां सञ्चयः

क्र.सं.		गौणपाठ्यक्रमाः	पाठ्यक्रम-श्रेयोऽङ्कः	पाठ्यक्रम-काठिन्यस्तरः
1.	द्वितीयवर्षीयाः गौणपाठ्यकमाः	गौण: 2.क.1: रत्नबोधः	4	200-299
2.		गौण: 2.क.2: कृषिविज्ञानम्	4	200-299
3.	तृतीयवर्षीयाः गौणपाठ्यक्रमाः	गौण: 3.क.1: चिकित्साज्योतिषम्	4	300-399
4.		गौण: 3.क.2: व्रतपर्वादिकालनिर्णयः	4	300-399
5.		गौण: 3.क.3: भारतीयगणितम्	4	300-399
6.		गौण: 3.क.4: स्वप्नशास्त्रम्	4	300-399
7.	चतुर्थवर्षीयाः गौणपाठ्यक्रमाः	गौण: 4.क.1: सिद्धान्तज्योतिषप्रवेशः	4	400-499
8.		गौणः 4.क.2: वास्तुशास्त्रस्य परिचयः	4	400-499

प्रथमवर्षः
(प्रधानपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः
100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रथमसत्रार्द्धः (Semester – 1)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.1: ज्योतिषप्रवेशः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. ज्योतिश्शास्त्रस्य सामान्यपरिचयः।
2. पञ्चाङ्गस्य स्वरूपावबोधनम्।
3. विविधशकवर्षाणां संवत्सरादीनां प्रवृत्तिविषये अवगमनम्।
4. राशि-ग्रह-भावानां सामान्यपरिचयप्रापणम्।
5. इष्टकाल-भयात-भभोगानां महत्त्वज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. पञ्चाङ्गे उल्लिखितानां वर्षायनर्त्वादीनां कालाङ्गानां विषये प्रतिपादयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. फलकथने मूलभूतानां ग्रहस्वक्षेत्रादीनां वर्णनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
3. जन्मकाले ग्रहस्थितिमवलोक्य जन्मकुण्डलिनिर्माणे प्रवीणाः भविष्यन्ति।
4. राशि-ग्रह-भावानां सामान्यवर्णनं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
5. जन्माङ्गचक्रानां वर्णनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
6. विंशोत्तरीदशायाः साधने च कुशलाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.1	ज्योतिषप्रवेशः	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. पञ्चाङ्गपरिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- तिथि-वार-नक्षत्र-योग-करणानां परिचयः।
- तिथिक्षयः वृद्धिश्च।
- जन्मनामविचारः।
- भद्राविचारः।

- संवत्सर-अयन-गोल- ऋतु-मासानां सामान्यपरिचयः।
- शक-विक्रमादिसंवत्सराणां परिचयः।
- प्रायोगिकमनुशिक्षणञ्च।

अन्वितिः २. राशिचिन्तनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- होराशास्त्रप्रयोजनम्।
- होराशास्त्रप्रशंसा।
- कालपुरुषाङ्गविभागाः।
- राशीनां वर्ण-पुरुषादिसंज्ञा।
- दिनरात्रिबलत्वं शीर्षोदयादिसंज्ञा-दिङ्निर्णयश्च।
- राशिज्ञानं, तन्वादिद्वादशभावज्ञानम्।
- भावानां केन्द्रादि-उपचयादिसंज्ञाज्ञानम्।
- उच्च-नीच-मूलत्रिकोणविषयाश्च।
- प्रायोगिकमनुशिक्षणञ्च।

अन्वितिः ३. ग्रहचिन्तनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ग्रहाणामात्मादि-राजत्वादिविचारः।
- ग्रहाणां दिक्स्वामित्वं, शुभाशुभत्वं, वेदाधिपतित्वं, पुरुषादिसंज्ञाज्ञानं वर्णस्वामित्वञ्च।
- षड्बलसाधनम्।
- ग्रहदृष्टिविचारः।
- ग्रहाणां पञ्चधामैत्री।
- सूर्यादिग्रहाणां स्वरूपम्।
- प्रायोगिकमनुशिक्षणञ्च।

अन्वितिः ४. जन्माङ्गरचना। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अक्षांश-रेखांशौ।
- इष्टकालसाधनम्।
- स्पष्टग्रहः।
- लग्नम्।
- जन्माङ्गचक्रम्।
- राशिचक्रम्।

- अंश-कला-विकलाः।
- षड्वर्गसाधनम् (राशिः, होरा, द्रेष्काणः, नवांशः, द्वादशांशः, त्रिंशांशः)
- प्रायोगिकमनुशिक्षणञ्च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. द्विवेदी, विन्ध्येश्वरीप्रसाद, (2001), जन्मपत्रदीपकः, वाराणसी : चौखम्बा-संस्कृत-संस्थानम्।
2. ओझा, मीठालाल हिंमतराम, (2004), भारतीयकुण्डलीविज्ञानम्, वाराणसी : देवर्षि प्रकाशनम्।
3. वराहमिहिरः, (2007), लघुजातकम् (भट्टोत्पलटीकासहितम्), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. शङ्कर-बालकृष्णदीक्षित, (1931), भारतीयज्योतिषशास्त्रस्य इतिहासः, पुणे : आर्यभूषणप्रकाशनम्।
2. वर्मा, कल्याण, (2000), सारावली, वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास।
3. शर्मा, पद्मनाभ (व्याख्यासहित), (2007), बृहत्पराशरहोराशास्त्रम्, वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।
4. मन्त्रेश्वरः, (2008), फलदीपिका, वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास।

काठिन्यस्तरः 100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.2: होराशास्त्रम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. होराशास्त्रस्य परिचयप्रापणम्।
2. ग्रह-राशि-भावानामवगमनम्।
3. जन्मकाले शिशोः स्थितिज्ञानम्।
4. आयुर्विचारस्तथाऽष्टकवर्गविचारक्षमताप्रापणम्।
5. विविधयोगानां लक्षणं तथा फलज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. होरादिराशीनां बलं तत्प्रमाणञ्च वर्णनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
2. जन्मकाले शिशोः स्थितिज्ञानं व्याख्यातुं शक्ताः भविष्यन्ति।
3. फलकथने मूलभूतं ग्रह-राशिसम्बन्धज्ञानं प्राप्स्यन्ति।
4. योगलक्षणादीनि ज्ञात्वा फलादेशं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
5. आयुर्विचारस्तथाऽष्टकवर्गविचाराणां विश्लेषणं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
6. द्वादशभावविचारं तथा आयुर्निर्णयक्षमतां प्राप्स्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	**पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)**	**पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)**			**श्रेयोऽङ्काः (Credits)**
		व्याख्यानम् (Lecture)	**अनुशिक्षणम् (Tutorial)**	**प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)**	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.2	**होराशास्त्रम्**	**4**	**0**	**0**	**04**

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. होराशब्दपरिचयः गर्भनिरूपणञ्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- होराशब्दव्युत्पत्तिकथनम्।
- ग्रहाणां वर्गोत्तममूलत्रिकोणपरिज्ञानम्।
- होरादिराशीनां बलं तत्प्रमाणञ्च।
- सूर्यादिग्रहाणां संज्ञाः।

- ग्रहाणां प्रकृति-वर्णाधिपत्यं गुण-स्वरूप-कालादिनिर्देशः।
- गर्भपुष्टिज्ञानम्।
- क्लीब-जन्मयोगाः।
- द्वित्रिगर्भसम्भवयोगाः।
- गर्भस्य मासाधिपाः।

अन्वितिः २. जन्मविधिविमर्शः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अधिकाङ्गमूकचिरलब्धगिरां सम्भवयोगाः।
- सदन्तकुब्जजडजन्मयोगाः।
- वामनहीनाङ्गयोगौ।
- विकलजन्मज्ञानम्।
- प्रश्नाधानकाले योगवशात्प्रसवकालज्ञानम्।
- पितृपरोक्षजन्मज्ञानम्।
- नालवेष्टितजन्मज्ञानम्।
- जारजातज्ञानम्।
- पितृबन्धयोगाः।
- प्रसवदेशज्ञानम्।
- मात्रा त्यक्तयोगाः।
- सूतिकागृहस्वरूपज्ञानम्।
- जातस्य स्वरूपादिज्ञानम्।
- जातस्य व्रणज्ञानम्।

अन्वितिः ३. अरिष्टयोगनिरूपणम् आजीविकाविमर्शश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अरिष्टयोगाः।
- अरिष्टयोगानां कालपरिज्ञानम्।
- परमायुः प्रमाणम्।
- पुरुषादीनां परमायुर्ज्ञानम्।
- आयुर्भेदः।
- सर्वेषामाचार्याणां मतानुसारमायुः साधनम्।
- लग्न-सूर्यादिग्रहदशायां शुभाशुभफलम्।
- सूर्यादिग्रहाणामष्टकवर्ग-फलनिरूपणम्।
- आजीविकाविमर्शः, धनागमज्ञानं च।

अन्वितिः ४. राजनाभसचन्द्रादियोगविमर्शः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- राजयोगानामध्ययनम्।
- नाभसयोगानामध्ययनम् (आश्रययोगः, दलयोगः, आकृतियोगः, सङ्ख्यायोगश्च)
- अर्कात्-केन्द्रपणपरापोक्लिमस्थे चन्द्रे जातस्य स्वरूपम्।
- सफलोऽधियोगाख्यः योगः।
- सुनफा-अनफा-दुरुधरा-केमद्रुमादियोगचतुष्टयम्।

- ग्रहवशाद्विशेषफलम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. वराहमिहिरः, (2007), बृहज्जातकम् (भट्टोत्पलटीकासहितम्), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. वैद्यनाथः, (1984), जातकपारिजातः, वाराणसी : चौखम्बा-संस्कृत-संस्थान-प्रकाशनम्।
2. वर्मा,कल्याण, (2000), सारावली, वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास।
3. वराहमिहिरः, (2007), लघुजातकम् (भट्टोत्पलटीकासहितम्), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।
4. शर्मा,पद्मनाभ (व्याख्यासहित), (2007), बृहत्पाराशरहोराशास्त्रम्, वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।

काठिन्यस्तरः 100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.3: मुहूर्तचिन्तनम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. मुहूर्तशास्त्रस्य अवबोधनम्।
2. कृत्याकृत्येषु मुहूर्तोपादेयतायाः ज्ञानम्।
3. पाठ्यक्रमस्याध्ययनेन मुहूर्तविषयकसूक्ष्माध्ययनम्।
4. षोडशसंस्कारेषु तथा च अन्येषु कार्येषु मुहूर्तचिन्तनस्याऽवधारणायाः अवगमनम्।
5. मुहूर्त चन्द्रनक्षत्रादीनां प्रासङ्गिकतां बोधयित्वा स्नान-दान-जप-होमादिना समाजस्य कृते उपयोजनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. मुहूर्तशास्त्रस्य शुभाशुभमुहूर्तचिन्तनम् साङ्गोपाङ्गं ज्ञानं प्राप्स्यन्ति।
2. मुहूर्तदृष्ट्या नक्षत्रचिन्तनम् कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. गोचरे ग्रहाणां शुभ-वेधस्थानानि विश्लेषणं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।।
4. षोडशसंस्कारादीनां मुहूर्तनिर्णयस्य सामर्थ्यं प्राप्स्यन्ति।
5. शुभाशुभकर्मणां कालनिर्धारणे कुशलाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.3	मुहूर्तचिन्तनम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. शुभाशुभमुहूर्तचिन्तनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- तिथीशनामानि तिथिकृत्यानि च।
- नन्दादिसञ्ज्ञा।
- निषिद्धतिथयः निषिद्धनक्षत्राणि निन्द्याः योगाश्च।
- सिद्धातिथिः।
- शून्यतिथि-नक्षत्र-राशयश्च।
- अमृतयोगः।
- दग्धयोगः।
- आनन्दादियोगाः।
- सर्वार्थसिद्धियोगाः।
- शुभकृत्ये वर्ज्यपदार्थाः।

- कुलिकादिदोषाः।
- भद्राविचारः।
- गुरुशुक्रास्तकाले वर्जितमङ्गलकार्याणि।
- युगाद्या-मन्वाद्याः तिथयः।
- होलाष्टकविचारः।
- वारप्रवृत्तिः।
- अनाध्यायः।
- प्रायोगिकमनुशिक्षणञ्च।

अन्वितिः २. मुहूर्तदृष्ट्या नक्षत्रचिन्तनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- नक्षत्रेशाः।
- ध्रुवादिगणानि।
- नूतनवस्त्रधारणविचारः।
- अन्धादिनक्षत्रसञ्ज्ञाः।
- धनप्रयोगे वर्जितकालः।
- हलप्रवहणादिकृषिकर्मसु मुहूर्तविचारः।
- होमाहुतिविचारः।
- औषधसेवनम्।
- अग्निवासः।
- प्रेतदाह-पुत्तलदाहमुहूर्तः।
- क्रय-विक्रयमुहूर्तविचारः।
- बीजवपनमुहूर्तविचारः।
- द्विपुष्कर-त्रिपुष्करयोगः।
- अभुक्तमूलं गण्डान्तविचारः शान्तिविधिश्च।
- नक्षत्राणां तारासंख्याज्ञानं तत्फलञ्च।
- मूलफलम्।
- जलाशय-आराम-देवप्रतिष्ठामुहूर्तः।
- प्रायोगिकमनुशिक्षणञ्च।

अन्वितिः ३. सङ्क्रान्तिगोचरचिन्तनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- घोरादिसञ्ज्ञाफलञ्च।
- सङ्क्रान्तिफलम्।
- पुण्यकालविचारः।
- रविसङ्क्रमणे अवस्था-वाहनादिविचारः।
- गोचरे ग्रहाणां शुभ-वेधस्थानानि।
- द्विविधवेधः।
- ग्रहणफलम्।
- चन्द्रबले विशेषः।
- नवरत्नमुद्रिका।
- ताराविचारः।
- ग्रहाणां दानपदार्थाः।
- प्रायोगिकमनुशिक्षणञ्च।

अन्वितिः ४. संस्काराणां मुहूर्तचिन्तनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- गर्भाधानादिसंस्काराणां महूर्तविचारः।
- दन्तोत्पत्तिफलम्।
- अन्नप्राशनम्।
- भूम्युपवेशने जीविकापरीक्षा।
- चौलविचारः।
- क्षौरमुहूर्तः।
- अक्षरारम्भमहूर्तः।
- विद्यारम्भमुहूर्तविचारः।
- व्रतबन्धे नियमाः।
- उपनयनमुहूर्तविचारः।
- गुरुबलम्।
- अनध्यायकालः।

- प्रदोषः।
- प्रायोगिकमनुशिक्षणञ्च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. जोशी, केदारदत्तः (सम्पा.), (१९७९), मुहूर्तचिन्तामणिः (रामदैवज्ञटीका सहितम्), वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास्।
2. पाठकः, गौरीनाथः (सम्पा.), (१९९८), मुहूर्तचिन्तामणिः (रामदैवज्ञटीका सहितम्), वाराणसी : ठाकुरप्रसाद कैलाशनाथ बुकसेलर्।
3. त्रिपाठी, कौशलकिशोरः (सम्पा.), (२००१), मुहूर्तचिन्तामणिः (रामदैवज्ञटीका सहितम्), इलाहाबादः : दुर्गा पुस्तक भण्डारः।
4. जुगनू, श्रीकृष्णः (सम्पा.), (२००४), ज्योतिषरत्नमाला (श्रीपतिटीका सहितम्), दिल्ली : परिमल प्रकाशनम्।
5. मिश्रः, सुरेशचन्द्रः (सम्पा.), (२००५), मुहूर्तचिन्तामणिः (रामदैवज्ञटीका सहितम्), नवीदिल्ली : रंजन प्रकाशनम्।
6. झा, अच्युतानन्दः (सम्पा.), (२००५), बृहत्संहिता (वराहमिहिरटीका सहितम्), वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवनम्।
7. उपाध्यायः, चन्द्रमौलिः (सम्पा.), (२०१०), मुहूर्तमञ्जरी, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्।
8. चतुर्वेदी, मुरलीधरः (सम्पा.), (२०११), मुहूर्तगणपतिः (गणपतिदैवज्ञटीका सहितम्), वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास्।
9. भोजदेवः, (२०११), राजमार्तण्डः (सम्पा. श्रीकृष्णजुगनू, भँवरलालशर्मणा सह), वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सीरीज़्।
10. जोशी, केदारदत्तः (सम्पा.), (२०१५), मुहूर्तमार्तण्डः (नारायणदैवज्ञटीका सहितम्), वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास्।
11. शर्मा, डा. शुभम्, पाण्डेय, डा. विनोदकुमारः, विजयकुमारः, & शर्मा, डा. मनीषः, (२०२०), मुहूर्तशास्त्रम्, उज्जयिनी : महर्षि पाणिनिः संस्कृतं वैदिकं च विश्वविद्यालयः।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. चतुर्वेदी, मुरलीधर (टीकाकारः), (2011), मुहूर्तगणपति (गणपति दैवज्ञ कृतम्), वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास।
2. जोशी, केदारदत्त (टीकाकारः), (2015), मुहूर्तमार्तण्ड (नारायण दैवज्ञ कृतम्), वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास।

काठिन्यस्तरः
100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

द्वितीयसत्रार्द्धः (Semester-2)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.4: जातकशास्त्रम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. प्रव्रज्यादियोगानां लक्षणं फलज्ञानञ्च अवबोधनम्।
2. जन्मकालिकग्रहस्थित्याधारेण फलकथनक्षमताप्रापणम्।
3. द्वादशभावविचारस्तथा फलादेशकरणम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जन्मकालिकग्रहस्थित्याधारेण फलकथनकर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. लग्नादिभावेषु व्यवस्थितानां सर्वग्रहफलानां व्याख्यातुं शक्ताः भविष्यन्ति।
3. फलकथने मूलभूतानां ग्रह-राशीनां सम्बन्धस्य ज्ञानं प्राप्स्यन्ति।
4. योगलक्षणानि ज्ञात्वा फलादेशं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
5. द्वादशभावविचारं तथा आयुर्निर्णयक्षमतां प्राप्स्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.4	**जातकशास्त्रम्**	**4**	**0**	**0**	**04**

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. जातस्य स्वरूपज्ञानं ग्रहदृष्टिनिरूपणञ्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- द्विग्रहयोगानामध्ययनम्।
- प्रव्रज्यायोगानामध्ययनम्।
- अश्विन्यादिसप्तविंशति-नक्षत्रेषु जातस्य स्वरूपज्ञानम्।
- मेष-वृषादिद्वादशराशिस्थे चन्द्रे जातस्य स्वरूपज्ञानम्।
- मेष-वृषादिराशिस्थेषु सूर्यादिसप्तग्रहेषु जातस्य स्वरूपज्ञानम्।
- मेषादिद्वादशराशिस्थे चन्द्रे सूर्यादिग्रहाणां दृष्टेः फलम्।
- होराद्रेष्काणव्यवस्थितस्य चन्द्रे सूर्यादिग्रहाणां दृष्टेः फलम्।

- मेषादिद्वादशराशिनवमांशकस्थे चन्द्रे सूर्यादिग्रहाणां दृष्टेः फलम्।

अन्वितिः २. सूर्यादिग्रहफलनिरूपणम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- लग्नादिद्वादशभावस्थसूर्यादिग्रहाणां फलम्।
- लग्नादिभावेषु व्यवस्थितानां सर्वग्रहाणां फलविशेषम्।
- ग्रहकुण्डलीफलविशेषम्।
- ग्रहाणां स्वक्षेत्र-मित्रक्षेत्रफलञ्च।
- उच्चगतस्यैकस्यापि मित्रदृष्टस्यैकोत्तरवृद्ध्या नीचशत्रुस्थानानां च फलम्।

अन्वितिः ३. होरादिगतग्रहफलनिरूपणम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कुम्भलग्नजातस्याशुभफलम्।
- होरास्थानां ग्रहाणां फलं होरागतफलञ्च।
- द्रेष्काणावस्थानाच्चन्द्रफलम्।
- मेषादिनवांशजातस्य स्वरूपम्।
- स्वत्रिंशांशस्थस्य सर्वेषां ग्रहाणां फलम्।
- भौमादित्रिंशांशस्थयोश्चन्द्रार्कयोः स्वरूपम्।
- कारकसंज्ञा-लक्षणं प्रयोजनञ्च, यौवने सुखयोगः।
- दशेश-फलपाकविचारः।
- अष्टकवर्गफलस्य कालः।
- दारसुतहीनजन्मज्ञानम्।
- भार्यामरणयोगज्ञानम्।
- विकलनेत्रदारजन्मयोगः।

अन्वितिः ४. अनिष्टयोगाः नष्टजातकप्रविधिनिरूपणञ्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- सुतकलत्रवन्ध्यापति-जन्मज्ञानम्।
- परयुवतिगजन्मज्ञानम्।
- अनिष्टयोगाः।
- पुरुषजन्मोक्तफलातिदेशः।
- वपुस्तु लग्नेन्दुगमिति कथनम्।
- त्रिशांशजातायाः स्वरूपम्।
- पुरुषिणीयोगः।
- ब्रह्मवादिनीयोगः।
- स्त्रीप्रव्रज्यायोगः।
- मृत्युयोगाः।
- मृत्युकारणज्ञानम्।
- भूमौ मरणज्ञानम्।
- मृतस्य शरीरपरिणामः।
- मृतस्य गतेर्ज्ञानम्।
- नष्टजातकप्रविधेः विस्तृतमध्ययनम्।
- मेषादिद्वादशद्रेष्काणस्वरूपम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. वराहमिहिरः, (2007), बृहज्जातकम् (भट्टोत्पलटीकासहितम्), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. वैद्यनाथः, (1984), जातकपारिजातः, वाराणसी : चौखम्बा-संस्कृत-संस्थान-प्रकाशनम्।
2. वर्मा,कल्याण, (2000), सारावली, वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास।

3. वराहमिहिरः, (2007), लघुजातकम् (भट्टोत्पलटीकासहिता), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।
4. शर्मा,पद्मनाभ (व्याख्यासहित), (2007), बृहत्पराशरहोराशास्त्रम्, वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।

काठिन्यस्तरः
100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major)1.5: ग्रहराशिविमर्शः योगचिन्तनं च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. राशीनां ग्रहाणां च संज्ञास्वरूपोच्चनीचादिज्ञानप्रदानम्।
2. ग्रहाणां जागृत्याद्यवस्थाज्ञानम्।
3. ग्रहाणां फलपाककालज्ञानम्।
4. राजभङ्गादियोगानाम् अवगमनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. राशीनां ग्रहाणां च संज्ञास्वरूपोच्चनीचादीनां वर्णनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
2. राशीनां शुभाशुभभागाः शुभाशुभभागचक्रञ्च व्याख्यातुं शक्ताः भविष्यन्ति।
3. गर्भे दम्पत्योः शुभाशुभफलकथने समर्थाः भविष्यन्ति।
4. प्रतिपादितानां नानायोगानां फलकथने उपयोगं ज्ञास्यन्ति।
5. ग्रहाणां स्वरूपगुणभेदानां ज्ञानं प्राप्स्यन्ति।
6. राजभङ्गादियोगानां वर्णनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	**पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)**	**पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)**			**श्रेयोऽङ्काः (Credits)**
		व्याख्यानम् (Lecture)	**अनुशिक्षणम् (Tutorial)**	**प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)**	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.5	**ग्रहराशिविमर्शः योग चिन्तनं च**	**4**	**0**	**0**	**04**

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. ग्रह-राशिचिन्तनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- दशवर्गनिरूपणम्।
- पारिजातादिबोधकचक्रम्।
- राशीनामुदयमानानि।
- राशीनां शुभाशुभभागाः शुभाशुभभागचक्रञ्च।
- राशीनां वासदेशाः।
- राशीनां प्लवत्वनिरूपणम्।
- ग्रहाणां कालत्वादिनिरूपणम्।
- ग्रहाणामुपग्रहाः।
- ग्रहाणाम् उदयप्रकारा-आकारविशेषाः संचारदेशाश्च।
- ग्रहाणां बाल्यादिनिरूपणम्।
- ग्रहाणां शाखाधिपत्यं धात्वादिसंज्ञा च।

- ग्रहाणामवस्थाः, ग्रहयुद्धलक्षणं पराजितलक्षणञ्च।
- ग्रहाणां द्रव्याणि अधिदेवता रत्नानि वस्त्राणि प्रदेशविभागाश्च।

अन्वितिः २. ग्रहविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ग्रहाणां जातयो गुणाश्च।
- ग्रहाणां नरादिसंज्ञा महाभूताधिपत्यञ्च।
- ग्रहाणां कक्षाक्रमः।
- ग्रहाणां न्यूनाधिकगतिकारणम्।
- ग्रहाणां कक्षाप्रदर्शनम्।
- ग्रहेभ्यो विचारणीयविषयाः।
- ग्रहाणां भावकारकत्वम्।
- ग्रहाणां स्थानविशेषे शुभाशुभप्रदत्ता।
- ग्रहाणां स्वरूपाणि।
- ग्रहाणाम् इतरयोगे वृद्धिमत्ता।
- ग्रहाणामधोमुखत्वादिनिरूपणम्।
- ग्रहाणां स्थितिनिरूपणम्।
- ग्रहाणां विफलता।
- ग्रहाणां दोषापहरणम्।
- ग्रहाणां पीड़ाकरणप्रकाराः।
- ग्रहाणां राशौ फलपरिपाकः।
- धातुजरोगे धातुनाथोपासना।
- ग्रहाणां बालाद्यवस्था जाग्रदाद्यवस्था च।
- फलदानकालकथनम्।

अन्वितिः ३. गर्भसंभवादियोगाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- गर्भसम्भवयोगः।
- गर्भे दम्पत्योः शुभाशुभफलम्।
- पितृपरोक्षजन्मयोगाः।
- दत्तकपुत्रसाधकयोगः।
- परजातपरिहारयोगः।
- जन्मनि पितुर्बद्धयोगः।
- यमलादियोगः।
- त्र्यधिकसन्तानयोगः।
- जातस्य स्वरूपज्ञानम्।
- लग्नद्रेष्काणवशादङ्गज्ञानम्।
- जाताङ्गे चिह्नज्ञानम्।
- पित्रादीनामरिष्टयोगाः।
- सगर्भाया मरणम्।
- जातस्य मातृमरणं पितृमरणञ्च।
- अल्पायुर्योगाः, मध्यमायुर्योगाः, पूर्णायुर्योगाश्च।
- चन्द्रादिग्रहकृतोऽरिष्टभङ्गयोगाः।
- अरिष्टदशा।
- छिद्रग्रहाः।
- निर्याणसमयाः।

अन्वितिः ४. जातकभङ्गादि-राजयोगाश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- जातकभङ्गपरिभाषा।
- राजभङ्गयोगाः।
- भिक्षुरेका-दरिद्र-प्रेष्ययोगाश्च।
- विभिन्नरोगकारकयोगाः।
- रोगयोगानां विवरणम्।
- सफलं पञ्चमहापुरुषयोगाः।

- योगानां फलप्राप्तिकालः।
- गजकेसरीयोगः।
- अमलायोगः।
- वासिवेशी-उभयचरीयोगाः।
- पर्वत-काहल-मालिका-चामर-शङ्ख-भेरी-मृदङ्ग-श्रीनाथ-शारद-मत्स्य-कूर्म-खड्ग-लक्ष्मी-कलानिधि-अंशावतारयोगाश्च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. वैद्यनाथः, (1984), जातकपारिजातः, वाराणसी : चौखम्बा-संस्कृत-संस्थान-प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. वर्मा, कल्याण, (2000), सारावली, वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास।
2. वराहमिहिरः, (2007), लघुजातकम् (भट्टोत्पलटीकासहिता), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।
3. शर्मा, पद्मनाभ (व्याख्यासहित), (2007), बृहत्पाराशरहोराशास्त्रम्, वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।
4. वराहमिहिरः, (2007), बृहज्जातकम् (भट्टोत्पलटीकासहिता), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।

काठिन्यस्तरः 100-199

श्रेयाऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.6: विवाहविचारः गृहप्रवेशयात्राचिन्तनं च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. संस्कारमुहूर्तेषु विवाहविषयकं विस्तृतमध्ययनम्।
2. प्रश्नवशाद्विवाहयोगस्य तद्भङ्गस्य वैधव्ययोगस्य च ज्ञानम्।
3. वधूवरयोर्जातकमेलनविधेः अवगमनं, तत्र वर्णवश्याद्यष्टकूटानां तद्गतगुणानां च गणनाक्रमज्ञानम्।
4. विवाहे विहितमासेषु मतभेदचिन्तनं, मूलादिदुष्टनक्षत्रोत्पन्नयोर्वधूवरयोः फलविशेषस्य ज्ञानम्।
5. कर्तरि वेधनिषिद्धमुहूर्तादिविषयाणाम् अवगमनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. विवाहमुहूर्तं गणयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. वधूवरयोर्जातकमेलनं कृत्वा विवाहः युज्यते न वेति चिन्तनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
3. विवाहे विहितमासेषु मतभेदचिन्तनं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. वधूप्रवेशमुहूर्तः यात्रामुहूर्तचिन्तनञ्च यथातथ्यं स्पष्टकर्तुं शक्ष्यन्ति।
5. वैधव्ययोगे सति तस्य परिहारं सूचयितुं शक्नुवन्ति।
6. महादोषविशेषान् तदपवादान् च ज्ञात्वा विवाहयोग्यकालनिर्धारणे समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.6	विवाहविचारः गृहप्रवेशयात्राचिन्तनं च	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. विवाहमुहूर्तचिन्तनं विवाहे अशुभयोगाश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अष्टौ विवाहाः।
- विवाहमुहूर्तः।
- विवाहयोगाः।
- कुम्भविवाहः।
- अश्वत्थविवाहः।
- कन्यावरणमुहूर्तः।
- वरवरणमुहूर्तः।
- विवाहविहितमासाः।
- गोधूलिमुहूर्तविचारः।
- त्रिज्येष्ठविचारः।

- विवाहभङ्गयोगः।
- वैधव्ययोगः तत्परिहारश्च 'सहजाभ्यां सहजे न देये' इत्यादिविचाराः।
- विवाहे प्रतिकूलादिदोषाः।
- विस्तरेण अष्टकूटविमर्शः प्रायोगिकमनुशिक्षणञ्च।

अन्वितिः २. विवाहमुहूर्ते दोषचिन्तनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- नक्षत्र-तिथि-लग्नगण्डान्तदोषाः।
- पञ्चश्लाका-सप्तश्लाकावेधचक्रविचारः।
- कर्तृ-सग्रहचन्द्र-अष्टमलग्न-विषघटी-क्रूराक्रान्त-लत्ता-पात-खार्जूर-उपग्रह-कुलिक-दग्ध-जामित्र-बाण-एकार्गलादि सफलाः दशमहादोषाः तदपवादाश्च।
- प्रायोगिकमनुशिक्षणञ्च।

अन्वितिः ३. वधूप्रवेशमुहूर्तः यात्रामुहूर्तचिन्तनञ्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- वधूप्रवेशमुहूर्तः।
- नक्षत्रशुद्धिः।
- द्विरागमनमुहूर्तः।
- सम्मुखशुक्रदोषः।
- प्रतिशुक्रापवादः।
- यात्राधिकारिणः।
- वारनक्षत्रशूलविचारः।
- यात्रादिङ्ज्ञानम्।
- घातचन्द्रदोषः परिहारश्च।
- योगिनीविचारः।
- यात्रार्थं विचारः।
- अयनशुद्धिः।
- नौकायात्राविचारः।
- यात्रालग्नविचारः।
- योगयात्रालग्नविचारः।
- यात्रायां शकुनविचारः अपशकुने शान्तिश्च।
- प्रायोगिकमनुशिक्षणञ्च।

अन्वितिः ४. गृहप्रवेशमुहूर्तचिन्तनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कालशुद्धिः।
- गृहप्रवेशे ग्राह्यमासाः।
- गृहप्रवेशनक्षत्राणि तत्फलानि च।
- वामार्कविचारः।
- कलशवास्तुचक्रम्।
- कुम्भचक्रम्।
- जीर्णगृहप्रवेशे मुहूर्तविचारः।
- वास्तुपूजने लग्नशुद्धिःतिथिशुद्धिश्च।
- प्रायोगिकमनुशिक्षणञ्च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. श्रीमद्रामदैवज्ञः, (2020), मुहूर्तचिन्तामणिः (''पीयूषधारा'' एवं ''मणिप्रदीप'' संस्कृत-हिन्दी व्याख्या सहितम्) (विन्ध्येश्वरी प्रसाद द्विवेदी, सम्पा.), वाराणसी, चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. मिश्र, सत्येन्द्र (टीकाकारः),(2011), मुहूर्तमार्तण्डः (श्रीनारायण दैवज्ञः, 'मार्त्तण्डवल्लभा', संस्कृत 'मार्त्तण्डप्रिया', हिन्दी टीकासहितः), वाराणसी : चौखम्बा-कृष्णदास-अकादमी।
2. चतुर्वेदी, मुरलीधर (टीकाकारः),(2022), मुहूर्तगणपतिः (श्रीमददैवज्ञ रावल हरिशंकर सूरि सूनुगणपतिः, कान्तिमती हिन्दी टीकासहितः), वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास।

द्वितीयवर्षः
(प्रधानपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः 200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

तृतीयसत्रार्द्धः (Semester – 3)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.1: प्रश्नशास्त्रम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. ज्योतिश्शास्त्रस्य होरास्कन्धान्तर्गतस्य प्रश्नशाखायाः अध्ययनम्।
2. विशिष्य केरलेषु विकसितस्य प्रश्नवर्त्मनः महत्त्वपरिज्ञानम्।
3. अष्टमङ्गलाख्यस्य प्रश्नक्रमस्य अध्ययनम्।
4. दैवज्ञेन ज्ञातव्यानां समयादीनां पञ्चदशानाम् अंशानां यथाविधि अवगमनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. प्रश्नशाखायास्तत्त्वं सम्यक् व्याख्यातुं शक्ताः भविष्यन्ति।
2. विवाह-सन्तति-गर्भ-युद्ध-प्रस्थान-रोग-आयुर्-यात्रा-सन्ध्यादिप्रश्ने शकुन-अपशकुनविचाराणां स्पष्टकर्तुं शक्ष्यन्ति।
3. केरले विकसितस्य प्रश्नवर्त्मनो विशेषतां वर्णनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
4. अष्टमङ्गलप्रश्नविधेः सूक्ष्मतया अध्ययनं करिष्यन्ति।
5. ग्रहस्थितिवशाद् रोगकारणं ज्ञातुं सिद्धाः भविष्यन्ति।
6. दैवज्ञेन ज्ञातव्यानां समयादीनां पञ्चदशानाम् अंशानां यथाविधि बोधं प्राप्स्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.1	प्रश्नशास्त्रम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. प्रश्नकालविचारः स्वरचिन्तनञ्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्रश्नशास्त्रमहत्त्वम्।
- पृच्छकस्य चेष्टावलोकनम्।
- पृच्छककर्त्तव्यम्।
- दैवज्ञकर्त्तव्यम्।
- प्रश्नकाले विचारणीयाः विषयाः।
- प्रश्नार्थे वर्जितकाल-विहितकाल-विहितदेश-अप्रशस्तदेशाश्च।
- स्वरोदयविचारः।
- स्वराणां शुभत्वं परिणामः फलञ्च।
- स्वरोदयेन नष्टवस्तुज्ञानं रोगज्ञानं गर्भप्रश्नविचारश्च।
- रोगिप्रश्नः रोगविचारश्च, नष्टवस्तु- दिग्ज्ञानम्।

- कार्यसिद्धियोगः।
- पृच्छकचेष्टाफलम्।
- शरीरे आयानां स्थितिः।
- विगत-रविवारादीनां घटनाक्रमः।

अन्वितिः २. शकुनचिन्तनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- शकुनविचारः।
- रोगायुःप्रश्ने विशेषः।
- विवाह-सन्तति-गर्भ-युद्ध-प्रस्थान-रोग-आयुर्-यात्रा-सन्ध्यादिप्रश्ने शकुनाः।
- गमनपथि अपशकुनाः।
- मार्गे शुभशकुनाः।
- अष्टमङ्गलविधिः।
- मान्दिस्पष्टविधिः।
- सूत्रपञ्चकज्ञानम्।
- पञ्चमहाभूतसंज्ञकसूत्राणि।
- ग्रहाणां सप्तावस्थाः।
- ग्रहाणां वृक्षाः।
- षड्वर्ग-फलम्।
- नवांशे चन्द्रादिफलम्।
- चन्द्रनवांशफलम्।
- चन्द्रफलपरिपाककालकथनम्।

अन्वितिः ३. आयुषः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- आयुर्विचारणा।
- स्वस्थातुरस्य निर्णयकथनम्।
- प्रश्नलग्ने शतायुर्विचारणम्।
- आयुर्निर्णयस्य पञ्चसाधनानि।
- लग्नेश-अष्टमेश-चन्द्रादीनां गुणदोषाः।
- रोगी- मृत्युयोगाः।
- मरणकालचिन्तनम्।
- गुलिकेन मरणकालज्ञानम्।
- मन्द-जीव- सूर्य-चन्द्रादीनां गोचरे मरणविचारः।
- अष्टकवर्गेण मृत्युकालज्ञानम्।
- मरणलग्नम्, मृत्युकालविचारः।
- कालाङ्गेषु रोगविचारः।
- खरद्रेष्काणे मृत्युः।
- धातुविकारतो मृत्युकथनम्।
- मरणप्रद-रोगाणां प्रतिनिधिग्रहाः।
- सूर्यादिनवग्रहाणां रोगाः।
- मरण-स्थलकथनम्।

अन्वितिः ४. रोगचिन्तनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ग्रहस्थितिवशाद् रोगज्ञानम्।
- रोगाणां ऋतुसम्बन्धकथनम्।
- रोगाणां शारीरिकमानसिक-दृष्टादृष्टनिमित्तजरोगाः।
- प्रश्नेन रोगनिर्णयाः।
- ग्रहदोषानुसारेण रोगोत्पत्तिः।
- वात-पित्त-कफ-सन्निपात-आगन्तुकोन्मादकर-योगलक्षणानि।

- प्रमेहरोगयोगः।
- सूर्य-चन्द्र-भौम-बुध-जीव-शुक्र-शनि-राहु-केतु-गुलिकजन्य-रोगाश्च।
- प्रश्नशास्त्रीयाऽङ्गविभागाः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. गौडः, आचार्यगुरुप्रसाद, (2002), प्रश्नमार्गः (१–१२ अध्यायाः; 'पाथेय' हिन्दी टीका), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. पद्मप्रभुसुरी, (1990), भुवनदीपकम् (दीप्ती टीका, कामेश्वर उपाध्यायः), वाराणसी : कृष्णदास-अकादमी।
2. पृथुयशः, (1973), षट्पञ्चाशिका (भटोत्पलटीका, दिनानाथः शर्मा), वाराणसी : चौखम्बा-प्रकाशनम्।
3. रामकृष्णः, दैवज्ञ, (1996), प्रश्नचण्डेश्वरः, मुंबई, खेमराजकृष्णदासप्रकाशनम्।

काठिन्यस्तरः 200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.2: ग्रहफलनिरूपणम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. अष्टकवर्गसंकल्पनायाः अवगमनं फलज्ञानं च अवबोधनम्।
2. विंशोत्तरीदशायाः साधनज्ञानपूर्वकं फलज्ञानम्।
3. संवत्सरादीनां फलज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. अष्टकवर्गसंकल्पनायाः ज्ञानपूर्वकं फलकथने वैशिष्ट्यवर्णनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
2. ग्रहस्थितिफलानां वर्णनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
3. दशासाधनक्रमज्ञानं प्राप्स्यन्ति।
4. अष्टकवर्गफलचिन्तनं सम्यक् व्याख्यातुं शक्ताः भविष्यन्ति।
5. गणितज्ञादियोगफलानां वर्णनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (**Credit Framework**)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.2	ग्रहफलनिरूपणम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. ग्रहस्थितिफलानि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- स्वोच्चफलम्।
- मूलत्रिकोणफलम्।
- स्वक्षेत्रफलम्।
- मित्रक्षेत्रफलम्।
- शत्रुक्षेत्रफलम्।
- नीचस्थफलम्।
- मान्दिस्थितद्वादशभावफलानि।
- ग्रहयुक्तमान्दिफलम्।
- संवत्सरफलम्।
- संवत्सरायनप्रकारस्तन्नामानि च।
- अयन-ऋतु-मास-पक्ष-काल-तिथि-वारफलानि च।
- गण्डान्त-ताराः।
- अभुक्त-घटिका।
- ज्येष्ठाफलानि।
- मूलफलानि।
- श्लेषागण्डान्तम्।

- श्लेषा-मघा-ज्येष्ठा-मूल-रेवत्यश्विनीषु गण्डान्तकथनम्।
- अन्यगण्डान्तानि।
- गण्डकालः।

अन्वितिः २. अष्टकवर्गफलचिन्तनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- तिथिदोषः।
- योगदोषः।
- दन्तोद्गमफलम्।
- जन्मताराादयः।
- गण्डदोषापवादः।
- नक्षत्र-राशि-राशिनवांश-योग-करण-लग्न-होरा-द्रेष्काण-नवमांश-द्वादशांश-त्रिंशांश-वेला-कालहोराफलानि।
- द्रेष्काणसंज्ञाचक्रम्।
- वेलाबोधकचक्रम्।
- कालहोराज्ञानचक्रम्।
- ग्रहाणां शुभबिन्दुसंख्या।
- ग्रहाणामष्टकवर्गाः।
- अष्टकवर्गे बिन्दुपरत्वेन भावफलानि।
- सूर्य-चन्द्र-भौम-बुध-गुरु-शुक्र-शन्यष्टकवर्गफलानि च।
- अष्टकवर्गप्रस्तारकम्।
- अष्टकवर्गे त्रिकोणशोधनम्।
- एकाधिपत्यशोधनम्।
- गुणकपिण्डगुणकाङ्काः।
- अष्टकवर्गादायुःसाधनम्।
- लग्नाष्टकवर्गचक्रम्।
- अष्टकवर्गायुर्ग्रहस्थितिः।
- समुदायाष्टवर्गः।
- सर्वाष्टके भावानां त्रिभागकल्पना।

अन्वितिः ३. गणितज्ञादियोगफलचिन्तनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- सर्वाष्टके खण्डत्रये ग्रहफलम्।
- लग्नगतविशिष्टबिन्दुफलम्।
- योगवशादायुः प्रमाणम्।
- ग्रहयोगवशाद्बिन्दुफलानि।
- बिन्दुवशाद्रोगादिज्ञानम्।
- शुद्धाष्टकवर्गायुः।
- गणिता-गतायुषः पाकस्थितिः।
- गणितज्ञयोगः।
- तार्किकयोगः।
- वैयाकरणयोगः।
- वेदान्तज्ञयोगः।
- षट्शास्त्रियोगः।
- सोदरसंज्ञाज्ञानम्।
- भार्तृभार्याफलविचारः।
- भ्रात्ररिष्टविचारः।
- वस्त्रविचारः।
- धैर्यविचारः।
- भोजनविचारः।
- वाहनविचारः।
- राज्यविचारः।
- गृहविचारः।
- देवताविचारः।
- पुत्रपुत्रीयोगौ।
- जारपुत्रयोगः।

- वंशहीनयोगः।

अन्वितिः ४. दशान्तर्दशाफलचिन्तनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अनपत्यतायोगः।
- विलम्बेन पुत्राप्तियोगः।
- हृदयरोगयोगः।
- रोगविचारः।
- सप्तमे ग्रहयोगात् स्त्रीविचारः।
- बहुस्त्रीयगोगः।
- विवाहकालः।
- मृत्युविचारः।
- भाग्यवान्योगः।
- जीविकायोगः।
- गतिविचारः।
- कुलटायोगः।
- साध्वीयोगः।
- स्त्रीजातके प्रव्रज्यायोगः।
- दम्पत्योः समकालमरणम्।
- विशोत्तरीमहादशाविवरणम्।
- दशानां शुभाशुभत्वम्।
- गुलिकदशा।
- महादशा विशेषः।
- अन्तर्दशाविशेषफलम्।
- भावेशदशाफलम्।
- अन्तर्दशाफलानि।
- सूर्यान्तर्दशा-चन्द्रान्तर्दशा- भौमान्तर्दशा- राह्वन्तर्दशा- गुर्वन्तर्दशा- शन्यन्तर्दशा-बुधान्तर्दशा- केत्वन्तर्दशा-शुक्रान्तर्दशा फलानि च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. वैद्यनाथः, (1984), जातकपारिजातः, वाराणसी : चौखम्बा-संस्कृत-संस्थान-प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. वर्मा, कल्याण, (2000), सारावली, वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास।
2. वराहमिहिरः, (2007), लघुजातकम् (भट्टोत्पलटीकासहिता), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।
3. शर्मा, पद्मनाभ (व्याख्यासहित), (2007), बृहत्पाराशरहोराशास्त्रम्, वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।
4. वराहमिहिरः, (2007), बृहज्जातकम् (भट्टोत्पलटीकासहिता), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।

काठिन्यस्तरः 200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.3: संहिताप्रवेशः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. ज्योतिश्शास्त्रस्य संहितास्कन्धस्य सामान्यज्ञानम्।
2. दैवज्ञस्य लक्षणानां रव्यादिग्रहचारफलानां च परिज्ञानम्।
3. ग्रहाणां संहितादृष्ट्या महत्त्वाधिगमनम्।
4. संहिताज्योतिषानुसारेण सूर्यचन्द्रमसोर्ग्रहणज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. संहितास्कन्धस्य गूढविषये प्रवेशं प्राप्स्यन्ति।
2. दैवज्ञस्य गुणान् अधिगम्य तान् स्वजीवने अपि धारयितुं यत्नं करिष्यन्ति।
3. आदित्यचन्द्रादिचारविमर्शनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
4. ग्रहाणां सञ्चाराद्यपेक्षया उत्पन्नानां फलानां निर्णयं कर्तुं कुशलाः भविष्यन्ति।
5. ग्रहाणां नक्षत्राणां च स्थितिविशेषेण लोकानां शुभाशुभफलनिर्णये पारङ्गताः भविष्यन्ति।
6. संहिताज्योतिषानुसारेण सूर्यचन्द्रमसोर्ग्रहणज्ञातुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.3	संहिताप्रवेशः	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. दैवज्ञलक्षणानि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- दैवज्ञस्वरूपकथनम्।
- दैवज्ञगुणाः।
- दैवज्ञलक्षणं विशेषलक्षणञ्च।
- दैवज्ञवाक्प्रशंसा।
- संहिताप्रशंसा।
- संहिताभेदाः।
- दैवज्ञस्य पूज्यत्वकथनम्।
- दैवज्ञप्रशंसा।
- अप्रष्टव्यमनुष्याः।
- नक्षत्रसूचकानां निन्दा।
- अविदग्धसांवत्सरनिन्दा।
- राजज्योतिषिलक्षणम्।

- देशकालदैवज्ञप्रशंसा।
- आप्तदैवज्ञप्रशंसा।
- अयनलक्षणं परीक्षणप्रकारश्च।
- विकृतरविफलम्।
- त्वष्टाग्रहाच्छादितसूर्यफलम्।
- अर्कमण्डलगततामसकीलकफलम्।
- तामसकीलकादीनां शुभाशुभफलमुदयनिमित्तानि निष्फलत्वं दर्शनफलमाकृतिफलं विशेषफलञ्च।

अन्वितिः २. आदित्यचन्द्रादिचारविमर्शः **श्रेयोऽङ्कः १**

- सूर्यवर्णफलम्।
- प्रतिसूर्यफलम्।
- चन्द्रमसि शुक्लकृष्णनिर्णयः।
- प्रत्यहनि चन्द्रगोलके शुक्लवृद्धेः कारणम्।
- नौ-लाङ्गल-समदण्ड-कार्मुक-युग-पार्श्वशायि-आवर्जित-कुण्डाख्यसंस्थानलक्षणं फलञ्च।
- कुज-शुक्र-गुरु-भौम-शनि-बुध-केत्वादिवेधितचन्द्रबिम्बफलम्।
- चन्द्रमसो वर्णलक्षणम्।
- राहोर्ग्रहत्वप्रतिपादने मतान्तराणि।
- राहोराकाशेऽगोचरत्वे हेतुकथनम्।
- राहोरन्धकारमयत्वकथनम्।
- प्रतिपूर्णिमायां चन्द्रग्रहणस्यासम्भवत्वम्।
- रवि-चन्द्रग्रहणे राहोरकारणत्वम्।
- ग्रहणे ग्रासप्रमाणं दिग्ज्ञानं वेलाज्ञानञ्च।

अन्वितिः ३. राहुचारविमर्शः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- सप्तपर्वणां देवताकथनं फलानि च।
- मासैके चन्द्रसूर्यग्रहणयोर्फलम्।
- ग्रस्तोदितग्रस्तास्तयोरर्कचन्द्रयोर्फलम्।
- मेषादिद्वादशराशिगतग्रहणफलम्।
- सूर्यचन्द्रयोर्दशग्रासविचारः।
- ग्रहणकालिकराहुफलम्।
- ग्रस्तभौम-बुध-गुरु-शुक्र-शन्यादीनां फलम्।
- कार्तिकादिद्वादशमासेषु ग्रहणफलम्।
- दशविधमोक्षविचारः।
- चन्द्रग्रहणानन्तरमर्कफलमर्कग्रहणानन्तरञ्चन्द्रफलञ्च।
- उष्णमुख-अश्रुमुख-व्यालमुख-रुधिरमुख-असिमुसलमुखभौमलक्षणं तत्फलञ्च।
- योगवशात्संचारवशाच्च विशेषफलम्, भौमवर्णलक्षणं फलञ्च।

अन्वितिः ४. बुधभौमादिचारविमर्शः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- बुधोदयफलम्।
- बुधस्य सप्तगतयः।
- सप्तगतीनां स्थितयः लक्षणानि फलञ्च।
- उदयास्तबुधफलम्, बुधबिम्बलक्षणं फलञ्च।
- दशवर्षकथनम्।
- कार्तिकादिद्वादशवर्षफलम्।
- षष्ट्यब्दायनम्।
- द्वादशयुगाधिपतयः।
- पञ्चवर्षाणां नामानि फलानि च।
- प्रभवादिद्वादशसंवत्सराणां नामानि फलानि च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. वराहमिहिराचार्यः, (2017), बृहत्संहिता (टीका: पण्डित अच्युतानन्द झा), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. शास्त्री, नेमिचन्द्र, (1956), भद्रबाहुसंहिता, काशी : भारतीय ज्ञानपीठ।
2. झा, शिवकान्त (सम्पा.), (2006), अद्भुतसागरः (श्रीमद्बल्लालसेनदेवप्रणीतः), वाराणसी : चौखम्बा-प्रकाशनम्।
3. अभयकात्यायनः, (2012), नारदसंहिता, वाराणसी : चौखम्बा-प्रकाशनम्।

काठिन्यस्तरः
200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

चतुर्थसत्रार्द्धः (Semester – 4)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.4: प्रश्नविज्ञानम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. ज्योतिश्शास्त्रस्य होरास्कन्धान्तर्गतस्य प्रश्नशाखायाः अध्ययनम्।
2. विशिष्य केरलेषु विकसितस्य प्रश्नवर्त्मनः महत्त्वपरिज्ञानम्।
3. अष्टमङ्गलाख्यस्य प्रश्नक्रमस्य अध्ययनम्।
4. दैवज्ञेन ज्ञातव्यानां समयादीनां पञ्चदशानाम् अंशानां यथाविधि अवगमनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. रोगारम्भदिशा-प्रहर-कालावधि-दिवारात्रिवर्णनं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. ज्योतिश्शास्त्रे विवाहविचारः सन्ततियोगविचारश्च सम्यक् व्याख्यातुं शक्ताः भविष्यन्ति।
3. लग्नादिद्वादशभावस्थितग्रहाणां फलानां विश्लेषणं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. विविधप्रश्नविचाराणां विवेचयितुं सिद्धाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.4	**प्रश्नविज्ञानम्**	**4**	**0**	**0**	**04**

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. रोगविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- रोगारम्भावसानकालः।
- रोगारम्भदिशा-प्रहर-कालावधि-दिवारात्रिकथनम्।
- रोगारम्भनक्षत्राद् रोगशान्तिकथनम्।
- मृत्युप्रदनक्षत्राणि तिथयश्च।
- चिरकालीनरोगकथनम्।
- रोगनाशकग्रहयोगाः।
- कर्मजव्याधिकथनम्।
- रोगमुक्त्यर्थमुपायकथनम्।

अन्वितिः २. विवाहविचारः सन्ततियोगविचारश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- पितृशापादिकम्।
- प्रेतबाधासूचकग्रहाः।
- प्रेतस्यायुरवस्था-जाति-वर्णादिज्ञानम्।
- प्रेतबाधाशान्त्युपायाः।
- दृष्टिबाधाकथनम्।
- अष्टादशमहाग्रहाः।
- नवसंख्यका लघुग्रहाः।
- देवादिग्रहेभ्यः पीडितानां लक्षणानि।
- विवाहप्रश्नविचारः।
- पुनर्विवाहः।
- शीघ्रविवाहः।
- विवाहसमयज्ञानम्।
- सन्ततिप्रश्नः।
- प्रशस्तभार्याविचारः।
- पृच्छाविधिः।
- पुत्रनाशयोगः।
- सन्ततिलाभयोगः।
- अनेकपुत्रयोगः।
- अनेककन्यायोगः।
- सन्ततिविचारगणितम्।
- सन्ततिसमयज्ञानम्।
- सन्तानहीनतायोगः।

अन्वितिः ३. द्वादशभावविचारः ग्रहशान्तिश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- लग्नादिद्वादशभावेभ्यः विचारणीयाः विषयाः।
- लग्नादिद्वादशभावस्थितग्रहाणां फलम्।
- लग्नादिद्वादशभावेषु गुलिकफलम्।
- बन्धन-मृत्यु-करा-कलहयोगाश्च।
- सूर्यादिसप्तग्रहाणां देवत्वम्, सूर्यशान्तिः, सोमशान्तिः, पञ्चताराग्रहाणां शान्तिकथनं च।

अन्वितिः ४. विविधप्रश्नविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- सन्ततिबाधाशान्त्युपायकथनम्।
- नवांशतः पुत्रकन्याज्ञानम्।
- पत्न्या वियोगकरा योगाः।
- भ्रष्टा-प्रगल्भा-निकृष्टाभार्यादियोगाः।
- नक्षत्राणां गोत्राणि।
- ग्रहगोचरफलचिन्तनम्।
- ग्रहशान्तिः।
- रत्नधारणम्।
- ग्रहाणां दानपदार्थाः।
- ग्रहपीडानिवारणाय दैनिकक्रियाकलापाः।
- ग्रहगोचरफलम्।
- वर्षाप्रश्नः।
- कूपप्रश्नः।
- नष्टप्रश्नः।
- स्वप्नप्रश्नः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. गौडः, आचार्यगुरुप्रसाद, (2002), प्रश्नमार्गः (१–१२ अध्यायाः; 'पाथेय' हिन्दी टीकासहितम्), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. पद्मप्रभुसुरी, (1990), भुवनदीपकम् (दीप्ती टीका: कामेश्वर उपाध्यायः), वाराणसी : कृष्णदास-अकादमी।
2. पृथुयशः, (1973), षट्पञ्चाशिका (भटोत्पलटीका: दिनानाथः शर्मा), वाराणसी : चौखम्बा-प्रकाशनम्।
3. दैवज्ञरामकृष्णः, (1996), प्रश्नचण्डेश्वरः, मुम्बई : खेमराज-कृष्णदास-प्रकाशनम्।

काठिन्यस्तरः 200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.5: संहितास्कन्धविमर्शः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. शुक्रादिग्रहचारफलानां परिज्ञानम्।
2. सप्तर्षिचारवशात् केतूनाम् उद्गमात् च लोकानां शुभाशुभफलज्ञानम्।
3. नक्षत्रकूर्मविभागादिना देशेषु भूकम्पयुद्धादिफलविवेकः।
4. वृष्टिविज्ञानस्य साकल्येन अध्ययनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. संहितास्कन्धस्य गूढविषये प्रवेशं प्राप्स्यन्ति।
2. शुक्रादिग्रहचारफलानां वर्णनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
3. सप्तर्षिचारवशात् केतूनाम् उद्गमात् च लोकानां शुभाशुभफलानां व्याख्यातुं शक्ताः भविष्यन्ति।
4. ग्रहाणां सञ्चाराद्यपेक्षया उत्पन्नानां फलानां निर्णयं कर्तुं कुशलाः भविष्यन्ति।
5. ग्रहाणां नक्षत्राणां च स्थितिविशेषेण लोकानां शुभाशुभफलनिर्णये पारङ्गताः भविष्यन्ति।
6. वृष्टिकालज्ञानं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.5	संहितास्कन्धविमर्शः	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. शुक्रादिचारविमर्शः शुभाशुभकेतुलक्षणानि च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- शुक्रस्य नववीथयस्तासां नक्षत्राणि मार्गकल्पना विशेषफलानि च।
- शुक्रस्य षण्मण्डलानां लक्षणं फलञ्च।
- दिवादृष्टशुक्रस्य विशेषफलम्।
- कृत्तिकादिसप्तविंशतिनक्षत्रभेदनाच्छुक्रफलम्।
- शुक्रस्याग्रवर्तिभिः शन्यादिसप्तग्रहफलानि।
- अश्विन्यादिसंप्तविंशतिनक्षत्रस्थितशनिफलम्।
- शनिवर्णस्वरूपं तत्फलञ्च।
- केतोरुदयास्तलक्षणम्।
- शुभाशुभकेतुलक्षणम्।
- दृष्टकेत्वादिनां लक्षणं फलञ्च।

अन्वितिः २. अगस्त्यचारादिविमर्शः सप्तर्षिचारादिविमर्शश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अगस्त्यमुनिवर्णनम्।
- समुद्रशोभावर्णनम्।
- अगस्त्यप्रभाववर्णनम्।
- विन्ध्यवर्णनम्।
- अगस्त्योदयप्रभाववर्णनम्।
- अगस्त्योदयलक्षणम्।
- अगस्त्यकृते अर्घदानलक्षणम्।
- अगस्त्यस्योदयास्तमयलक्षणं शुभाशुभञ्च।
- सप्तर्षीणां दिक्संस्थानलक्षणम्।
- सप्तर्षीणां चारनक्षत्रानयनम्।
- सप्तर्षीणां संस्थानलक्षणं शुभाशुभफलं स्ववर्गकथनम्।
- पूर्वाग्नेयादिद्यष्टदिक्स्थितदेशाः जनपदाश्च।
- कृत्तिकादिनववर्गफलम्।

अन्वितिः ३. ग्रहयुद्धविमर्शः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कृत्तिकादिसप्तविंशतिनक्षत्रगतपदार्थ निरूपणम्।
- सूर्यादिसप्तग्रहाणां देशाः जनाः ग्रहाधिपतयश्च।
- ग्रहयुद्धकारणम्।
- पराजितग्रहलक्षणम्।
- विजयीग्रहलक्षणम्।
- भौमादीनां सर्वग्रहविजितस्य फलम्।
- चन्द्रमसोर्गतिलक्षणम्।
- भौमादिपञ्चग्रहाणामुत्तरगते चन्द्रे फलम्।
- सूर्यादिग्रहाणां वर्षफलम्।

अन्वितिः ४. वृष्टिविमर्शः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ताराग्रहाणामुदयास्तवशाद्दिक्फलं संस्थानप्रदर्शनञ्च।
- योगषट्कस्य नामानि लक्षणं फलञ्च।
- गर्भलक्षणम्।
- धारितगर्भस्य प्रसवकालज्ञानम्।
- गर्भाणां विशेषलक्षणं कालनिर्देशश्च।
- मेघानां वायोश्च लक्षणम्।
- गर्भसम्भवलक्षणानि।
- गर्भविनाशलक्षणम्।
- वृष्टियोगः।
- गर्भपुष्टिलक्षणम्।
- गर्भधारणलक्षणम्।
- प्रवर्षणलक्षणम्।
- वर्षणप्रमाणम्।
- नक्षत्रेषु वृष्टिप्रमाणम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. वराहमिहिराचार्यः, (2017), बृहत्संहिता (टीका: पण्डित अच्युतानन्द झा), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. शास्त्री, नेमिचन्द्र, (1956), भद्रबाहुसंहिता, काशी : भारतीय ज्ञानपीठ।
2. सेनदेव, श्रीमद्बलाल, (2006), अद्भुतसागरः (सम्पा. डॉ. शिवकान्त झा), वाराणसी : चौखम्बा-प्रकाशनम्।
3. अभयकात्यायनः, (2012), नारदसंहिता, वाराणसी : चौखम्बा-प्रकाशनम्।

काठिन्यस्तरः 200-299	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.6: पाराशरहोराशास्त्रम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. ज्योतिश्शास्त्रस्य होरास्कन्धस्य सामान्यज्ञानम्।
2. द्वादशभावस्थितेः अध्ययनम्।
3. आचार्यपाराशरस्य शास्त्रीयमतानाम् अध्ययनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. होरास्कन्धस्य गूढविषये प्रवेशं करिष्यन्ति।
2. ग्रहनक्षत्रसम्बद्धविषयेषु सुस्पष्टं ज्ञानं प्राप्स्यन्ति।
3. द्वादशभावस्थितेः वर्णनं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. कारकांशे दशम-चतुर्थ-नवम-सप्तम- तृतीय-द्वादशभावाश्च भावलग्नव्याख्यातुं शक्ताः भविष्यन्ति।
5. जाग्रत-दीप्त-बाल-प्रवास-लज्जित-शयनाद्यवस्थाफलानां विश्लेषणं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
6. तेषां वृद्धिहानिनिमित्तानि कारणानि निर्णेतुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.6	पाराशरहोराशास्त्रम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. जन्मकुण्डलीस्वरूपादिविचारः धूम-पातादिनां फलविचारश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- जन्मकुण्डलीस्वरूपम्।
- प्राणपदसाधनम्।
- प्राणपदस्योदाहरणम्।
- षोडशवर्गसाधनं फलञ्च।
- रिष्टारिष्टभङ्गकथनम्।
- धूमफलम्।
- पातफलानि।
- परिधिफलम्।
- चापफलम्।
- शिखिफलम्।
- गुलिकफलम्।
- प्राणपदफलम्।
- अर्गलाफलम्।
- ग्रहाणां कारकभेदे आत्मकारकम्।

- भावकारकभेदाः।
- चरकारकभेदाः।
- पुनर्ग्रहकारकभेदाः।

अन्वितिः २. कारकांशफलविमर्शः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कारकांशकुण्डली।
- कारकांशफलम्।
- कारकांशग्रहाणां फलम्।
- कारकांशे दशम-चतुर्थ-नवम-सप्तम- तृतीय-द्वादशभावाश्च भावलग्नम्।
- होरालग्नम्।
- वर्णदलग्नम्।
- वर्णदविचारः।
- घटीलग्नम्।
- आरूढलग्नम्।
- आरूढकुण्डली।
- तन्वारूढफलम्।
- एकादशारूढफलम्।
- द्वादशस्थानाद्यारूढफलम्।
- उपपदे ग्रहफलम्।
- कारकमारकादिविचारः।

अन्वितिः ३. लग्नेशादीनां द्वादशभावस्थितिफलविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- लग्नेश-धनेश-तृतीयेश-चतुर्थेश-सुतेश-षष्ठेश-सप्तमेश-अष्टमेश-भाग्येश-दशमेश-लाभेश-व्ययेशादीनां द्वादशभावस्थितिफलम्।
- पूर्वजन्मशापद्योतकम्।
- सर्पशाप-पितृशाप-मातृशाप-भ्रातृशाप-मातुलशाप- ब्रह्मशाप-पत्नीशाप-प्रेतशापेभ्यः सुतक्षयः।

अन्वितिः ४. अनेकविधमारकविमर्शः रुद्रादिग्रहलक्षणञ्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अनेकविधमारकविमर्शः।
- रुद्रग्रहलक्षणम्।
- महेश्वरग्रहलक्षणम्।
- ब्रह्मग्रहलक्षणम्।
- ब्रह्ममहेश्वरग्रहलक्षणम्।
- पितृ-मातृ-भ्रातृ-भगिनीपुत्र-कलत्रादीनां निर्याणम्।
- मरणनिमित्तानि।
- निधनदेशः।
- राजचिह्नयोगः।
- धीयोगः।
- सुखयोगाः।
- दरिद्रयोगः।
- बन्धनयोगः।
- जाग्रत-दीप्त-बाल-प्रवास-लज्जित-शयनाद्यवस्थाफलानि।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. शर्मा,पद्मनाभ (व्याख्यासहित), (2007), बृहत्पाराशरहोराशास्त्रम्, वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. वैद्यनाथः, (1984), जातकपारिजातः, वाराणसी : चौखम्बा-संस्कृत-संस्थान-प्रकाशनम्।

2. वराहमिहिरः, (2007), लघुजातकम् (भट्टोत्पलटीकासहिता), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।
3. वराहमिहिरः, (2007), बृहज्जातकम् (भट्टोत्पलटीकासहिता), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।
4. मन्त्रेश्वरः, (2008), सारावली, वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास।

तृतीयवर्षः
(प्रधानपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः 300-399	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

पञ्चमसत्रार्द्धः (Semester – 5)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.1: कुण्डलीविज्ञानम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. ज्योतिश्शास्त्रस्य सामान्यज्ञानम्।
2. पञ्चाङ्गस्वरूपज्ञानम्।
3. भयात-भभोगादीनाम् अवबोधनम्।
4. राशि-ग्रह-भावानां सामान्यज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. पञ्चाङ्गे उल्लिखितानां वर्ष-अयन-ऋतु- मास-पक्ष-तिथि-इत्यादिकालाङ्गानां स्वरूपं प्रतिपादयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. ग्रहस्वक्षेत्रादीन् ज्ञात्वा फलकथने मूलाधारतत्त्वं ज्ञात्वा सम्यक् फलनिर्णयं करिष्यन्ति।
3. जन्मकाले ग्रहचालनस्य गणनां कृत्वा जन्मकुण्डलीनिर्माणे निपुणाः भविष्यन्ति।
4. जन्माङ्गचक्रादिविचारः आयुर्विचारश्च वर्णनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
5. विंशोत्तरी-अष्टोत्तरी-योगिनीदशान्तर्दशासाधनं व्याख्यातुं शक्ताः भविष्यन्ति।
6. विंशोत्तरीदशाविभागस्य साधने कुशलतां प्राप्स्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.1	कुण्डलीविज्ञानम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. जन्मकुण्डलीगणितम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- इष्टकालसाधनम्।
- चालनम्।
- इष्टकालिकग्रहसाधनम्।
- भयातभभोगानयनम्।
- चन्द्रसाधनम्।
- स्पष्टग्रहसाधनम्।
- अयनांशसाधनम्।
- चरखण्डानयनम्।
- लङ्कोदयमानं स्वोदयमानञ्च।
- लग्नायनम्।

- नतसाधनम्।
- दशमलग्नसाधनम्।
- ससन्धिद्वादशभावसाधनम् ।

अन्वितिः २. जन्माङ्गचक्रादिविचारः आयुर्विचारश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- जन्माङ्गचक्रम्।
- राशिचक्रम्।
- चलितचक्रविचारः।
- विंशोपक-बलानयनम्।
- षड्वर्गविचारः।
- सप्तकवर्गबलविचारो बोधकचक्रञ्च।
- रेखाष्टकविचारः।
- अवस्थात्रयविचारः।
- मध्यमायुःसाधनम्।
- स्पष्टायुर्दायसाधनम् स्वराशि-स्वोच्चादिस्थे ग्रहे विशेषः।
- शत्रुनीचास्तगंतग्रहस्यायुर्दायहानिः।
- चक्रार्धहानिः।
- स्पष्टायुचक्रम्।

अन्वितिः ३. दशासाधनं कारकविचारश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ग्रहाणामुच्चनीचविभागाः।
- ग्रहाणामुच्चरश्मिसाधनम्।
- विंशोत्तरी-अष्टोत्तरी-योगिनीदशान्तर्दशासाधनम्।
- प्राणपदसाधनम्।
- गुलिकेष्टसाधनम्।
- होरालग्नसाधनम्।
- स्थिरकारकः।
- चरकारकः।
- कारकांशलग्नविचारः।
- दक्षिणगोलार्द्धस्य लग्नसाधनम्।

अन्वितिः ४. विदेशजन्माङ्गगणितम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- सारिणीमाध्यमेन स्पष्टलग्नसाधनम्।
- सारिणीमाध्यमेन स्पष्टदशमलग्नसाधनम्।
- आङ्गलतिथिना वार-तिथ्यादिसाधनम्।
- सारिणीमाध्यमेन लग्नसाधनम्।
- दशमलग्नसाधनम्।
- स्थानिकसमयः।
- मानककालः।
- स्थानिकमानककालयोः अन्तरम्।
- रेखांशः।
- अक्षांशः।
- क्रान्तिः।
- चरम्।
- वेलान्तरम्।
- सूर्योदयसाधनम्।
- सूर्यास्तसाधनम्।
- दिनमानम्।
- रात्रिमानम्।
- विदेशजन्माङ्गगणितम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. ओझा, मीठालाल हिंमतराम, (2004), भारतीयकुण्डलीविज्ञानम्, वाराणसी : देवर्षि प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. द्विवेदी, विन्ध्येश्वरीप्रसाद, (2000), जन्मपत्रदीपकः, वाराणसी : चौखम्बा-संस्कृत-संस्थानम्।
2. झा, डॉ. सुरकान्त, भारतीयकुण्डलीविज्ञानम्, वाराणसी : चौखम्बा-संस्कृत-सीरीज-आफिस।
3. शास्त्री, कपिलेश्वर, सूर्यसिद्धान्तः (श्रीतत्त्वामृतभाष्योपपत्तिः सहितम्), वाराणसी : चौखम्बा-संस्कृत-भवनम्।

काठिन्यस्तरः 300-399	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.2: लघुपाराशरी-षट्पञ्चाशिका

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. षट्पञ्चाशिकाग्रन्थस्य माध्यमेन प्रश्नज्योतिषस्य ज्ञानम्।
2. नष्टवस्तोः लाभालाभादिज्ञानम्।
3. जातकप्रश्नान् समाधातुम् अध्ययनम्।
4. गोचरवशात् प्रश्नानां समाधानस्य ज्ञानप्राप्तिः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. प्रश्नज्योतिषस्य प्रामाणिकं ज्ञानं प्राप्स्यन्ति।
2. जातकस्य प्रश्नानां तात्कालिकग्रहस्थित्याद्यनुसारेण समाधानं दातुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. रोगादिप्रश्नविचारः नष्टवस्तुज्ञानञ्च उचितज्ञानं प्राप्स्यन्ति।
4. वर्षादिविविधप्रश्नविचारकर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
5. प्रश्नज्योतिषमाध्यमेन समाजकल्याणादिषु योगदानार्थं ज्ञानं प्राप्स्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.2	लघुपाराशरी-षट्पञ्चाशिका	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. प्रश्नस्य सामान्यसिद्धान्ताः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्रश्नस्य सामान्यसिद्धान्ताः।
- प्रश्नलग्नस्थितिवशात् लाभालाभविचारः।
- नष्टवस्तुलाभालाभविचारः।
- मूकप्रश्नविचारः।
- गमनागमनविचारः।
- जीवितमरणविचारः।
- रोगशान्तिविचारः।

- शत्रुनिवृत्तिविचारः।

अन्वितिः २. यायिविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- रोगप्रश्नविचारः।
- प्रवासचिन्ताविचारः।
- प्रवासि-आगमनविचारः।
- योगान्तरेण विचारः।
- प्रवासि-आगमनकालविचारः।
- चोरज्ञानविचारः।
- नष्टवस्तुस्थितिविचारः।
- लाभालाभविचारः।
- नष्टवस्तुदिशाविचारः।
- कन्या-पुत्रजन्मविचारः।
- विवाहयोगविचारः।

अन्वितिः ३. रोगादिप्रश्नविचारः नष्टवस्तुज्ञानञ्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- रोगप्रश्नविचारः।
- प्रवासचिन्ताविचारः।
- प्रवासिगमनविचारः।
- योगान्तरेण विचारः।
- चोरज्ञानविचारः।
- नष्टवस्तुस्थितिविचारः।
- लाभालाभविचारः।
- नष्टवस्तुदिशाविचारः।
- कन्या-पुत्रजन्मविचारः।
- विवाहयोगविचारः।

अन्वितिः ४. वर्षादिविविधप्रश्नविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- वर्षाविचारः।
- प्रश्नलग्नात् वर्षाविचारः।
- गर्भे पुत्र-कन्याविचारः।

- स्त्रियाः अवस्थाविचारः।
- प्रश्नकार्यविचारः।
- परदेशी-आगमनविचारः।
- प्रेमसम्ब्धविचारः।
- परदेशे रोगी विचारः।
- पितुः अवस्थाविचारः।
- नष्टवस्तुस्वरूपविचारः।
- चोरदिक् ज्ञानम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. पृथुयशः, (1973), षट्पञ्चाशिका (भटोत्पलटीका: दिनानाथः शर्मा), वाराणसी : चौखम्बा प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. दैवज्ञ रामकृष्णः, (1996), प्रश्नचण्डेश्वरः, मुम्बई : खेमराज-कृष्णदास-प्रकाशनम्।
2. गौडः, आचार्य गुरुप्रसाद, (2002), प्रश्नमार्गः, वाराणसी : चौखम्बा प्रकाशनम्।

काठिन्यस्तरः
300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

षष्ठसत्रार्द्धः (Semester – 6)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.3: सामुद्रिकशास्त्रम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. सामुद्रिकशास्त्रस्य ऐतिहासिकविकासस्य अनुशीलनम्।
2. मुख्यसामुद्रिकलक्षणानां परिचयः।
3. सामुद्रिकशास्त्रे पुरुषलक्षणानां स्त्रीलक्षणानां च तुलनात्मकम् अध्ययनम्।
4. सामुद्रिकशास्त्रस्य ज्योतिषशास्त्रेण सह सम्बन्धस्य ज्ञानम्।
5. आधुनिकपरिप्रेक्ष्ये सामुद्रिकशास्त्रस्य उपयुक्तता विमर्शस्य परिज्ञानम्।
6. प्राचीनग्रन्थेषु सामुद्रिकशास्त्रस्य स्वरूपविशेषतयोः अवबोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. सामुद्रिकशास्त्रस्य परिचयं प्राप्स्यन्ति।
2. शरीराङ्गानां रेखानाञ्च शुभाशुभलक्षणानि विवेचयितुं शक्ताः भविष्यन्ति।
3. फलादेशं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
4. सामुद्रिकशास्त्रस्य जातकशास्त्रेण संयोजनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
5. सामुद्रिकशास्त्रे पुरुषलक्षणानां स्त्रीलक्षणानां च तुलनात्मकम् विश्लेषणं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.3	सामुद्रिकशास्त्रम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. सामुद्रिकशास्त्रस्य परिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- सामुद्रिकशास्त्रस्य प्रादुर्भावः।
- शुभाशुभलक्षणानां फलं वैशिष्ट्यञ्च।
- सामुद्रिकशास्त्रप्रयोजनम् इतिहास-कथनञ्च।
- नृदेहे अङ्गोपाङ्गानां कथनम्।
- पूर्वजन्मकर्मफलानुसारेण लक्षणानामुपपत्तिः।

- अष्टलक्षणानि।
- मानवदेहस्योर्ध्वमूलत्वमधःशाखत्वम्।
- पुरुषपादतल-पादाङ्गुष्ठ-पादाङ्गुली-पादनख-पादपृष्ठ-प्रदेशिन्यादीनां शुभाशुभलक्षणानि तत्फलञ्च।

अन्वितिः २. शरीराङ्गानां रेखानाञ्च शुभाशुभलक्षणानि। श्रेयोऽङ्कः १

- गुल्फ-पार्ष्णि-जङ्घा-रोम-जानु-ऊरु-स्फिग्-मुष्क-रुधिरवर्ण-नाभि-कुक्षि-पार्श्व-जठरादीनां लक्षणानि तत्फलञ्च।
- उदर-वक्ष-स्कन्ध-बाहु-पाणि-पाणितलादीनां शुभाशुभलक्षणानि तत्फलञ्च।
- रेखायाः प्राशस्त्यं शुभाशुभलक्षणानि।
- गोत्र-आयुर्-मातृ-ऊर्ध्व-परिणय-सन्तति-सहोदर-अव्यक्त-सुव्यक्तादिरेखानां सफलं लक्षणानि।

अन्वितिः ३. विविधचिह्नानां लक्षणानि। श्रेयोऽङ्कः १

- अङ्गुली-नख-पृष्ठ-कृकाटिका-ग्रीवा-चिबुक-कूर्च-श्मश्रु-गण्ड-कपोल-मुख-अधर-दन्त-रसना-तालु-घण्टिका-हास्य-नासिकादीनां सफलं लक्षणानि।
- छिक्का-नेत्र-दृष्टि-रोदन-भ्रू-कर्ण-ललाट-ललाटरेखा-श्रीवत्सादिचिह्नानां सफलं लक्षणानि।
- शिरःकेशाद्याकारकथनम्, अङ्गोपङ्गानां मानकथनम्।

अन्वितिः ४. महापुरुषादीनां लक्षणानि। श्रेयोऽङ्कः १

- उरःपृष्ठ-भुज-हस्ताङ्गुली-ग्रीवा-चिबुकादीनां प्रमाणम्।
- क्षिति-जल-अग्नि-पवन-आकाश-देव-नर-रक्ष-पिशाच-चतुष्पदप्रकृतिकथनम्।
- आयुर्लक्षणम्।
- सत्व-रज-तमोगुणलक्षणानि।
- तिलादिफलम्।
- महापुरुषलक्षणम्।
- धन्यपुरुषलक्षणम्।
- भुजयुग्मे आवर्तफलम्।
- नारीणामष्टधा लक्षणानि।
- भर्तृघ्नी रेखा।
- करतले विविधचिह्नानां फलम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. अभयकात्यायन (टीकाकार), सामुद्रिकशास्त्रम्, वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. शर्मा, श्री कालिका प्रसाद (टीकाकार), सचित्र सामुद्रिकरहस्यम् (सङ्कलितम्), वाराणसी : ठाकुर प्रसाद पुस्तक भण्डारः, कचौड़ीगली।

चतुर्थवर्षः (प्रधानपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः 400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

सप्तमसत्रार्द्धः (Semester – 7)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.1: लघुपाराशरी

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. लघुपाराशरीग्रन्थस्य माध्यमेन पराशरीज्योतिषसिद्धान्तानां मूलभूतज्ञानम्।
2. ग्रहस्वभावानां भावविचाराणां दशाफलविचाराणां च यथावत्तत्त्वागमनम्।
3. संक्षिप्तसूत्रपद्धत्या फलनिर्णयस्य शास्त्रीयं मार्गावबोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. लघुपराशरीग्रन्थस्य प्रमुखसूत्राणामर्थं तात्पर्यं च व्याख्यातुं शक्ताः भविष्यन्ति।
2. केन्द्राधिपतिदोषादिविमर्शकर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. ग्रहाणां स्वभावान्, भावफलानि, योगविचारं च शास्त्रीयदृष्ट्या वर्णयितुं शक्ष्यन्ति।
4. दशाफलनिर्णये पाराशरीपद्धत्याः प्रयोगं सम्यक् कर्तुं शक्ष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.1	लघुपाराशरी	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. केन्द्राधिपतिदोषादिविमर्शः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- शारदास्तुतिः।
- उडुदायप्रदीपप्रयोजनम्।
- ग्राह्यादशा।
- विशेषसंज्ञानिर्देशः।
- ग्रहदृष्टिविचारः।
- त्रिकोणाधिपतीनां शुभत्वम्।
- केन्द्राधिपतिदोषः।
- द्वितीयेशद्वादशेयोर्फलम्।

अन्वितिः २. योगकारकग्रहविमर्शः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अष्टमेशस्याशुभत्वम्।
- रन्ध्रेशदोषविशेषविचारः।
- कर्मेशफलविचारः।
- तमोग्रहयोर्गुणविचारः।
- केन्द्रत्रिकोणाधिपतयोर्मिथः सम्बन्धेन योगविशेषः।
- योगकारकविचारः।
- ग्राह्यासम्बन्धविचारः।
- योगेषु स्थानवशादुत्कृष्टताविचारः।

अन्वितिः ३. मारकस्थानविमर्शः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- केन्द्रत्रिकोणाधिपत्ये योगकारकत्वम्।
- योगफलविचारः।
- राहु-केत्वोः शुभाशुभत्वम्।
- योगभङ्गविचारः।
- मारकस्थानविचारः।
- मारकग्रहदशाकालविचारः।
- मारकत्वे शनेः प्रबलता।

अन्वितिः ४. दशाफलविमर्शः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- दशाफलविचारः।
- अन्तर्दशाफलविचारः।
- फलकल्पना।
- मारकदशाविचारः।
- पापदशाविचारः।
- विशेषफलविचारः।
- राहुकेत्वोर्योगकारकत्वम्।
- मिश्रफलसिद्धान्ताः।
- मारकदशायाः विशेषफलम्।
- शनि-शुक्रयोः दशाफलविचारः।

- योगचतुष्टयम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. ओझा, पं. रामयत्नः, डॉ. सुरकान्त झा, (2021), लघुपाराशरी (संस्कृत टीकासहित), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. वैद्यनाथः, (1984), जातकपारिजातः, वाराणसी : चौखम्बा-संस्कृत-संस्थान-प्रकाशनम्।
2. शर्मा, पद्मनाभ पं., (2007), बृहत्पाराशरहोराशास्त्रम् (व्याख्यासहितम्), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।
3. मन्त्रेश्वरः, (2008), सारावली, वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास।

काठिन्यस्तरः 400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.2: फलदीपिका

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. फलदीपिकाग्रन्थस्य मूलसिद्धान्तानां, ग्रहभावविचारस्य च सम्यक् अवगमनम्।
2. पराशरी-ज्योतिषस्य फलविषयकप्रवृत्तीनां विश्लेषणम्।
3. जातकनिर्णयेषु प्रयोग्यं ग्रहराशिविचारं, योगविचारस्य अवबोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. फलादेशार्थम् आवश्यकान् विषयान् अधिगम्य फलादेशे कुशलाः भविष्यन्ति।
2. फलदीपिकायाः प्रमुखसिद्धान्तान् सम्यक् अवगमिष्यन्ति।
3. ग्रहस्वरूपानां वर्णयितुं शक्ष्यन्ति।
4. राजयोगादीनां च प्रभावान् निर्णेतुं आयुर्निर्णयादिषु च सक्षमाः भविष्यन्ति।
5. जातकनिर्णयेषु फलदीपिकायाः प्रयोगं यथायोग्यं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
6. स्त्रीफलविचाराणाम् आयुविचाराणाञ्च वर्णनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.2	फलदीपिका	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. ग्रहस्वरूपम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- मेषादिराशीनां वासस्थानानि।
- सूर्यादिग्रहेभ्यो विचारणीयाः विषयाः।
- सूर्यादिग्रहाणां स्वरूप-प्रकृति-निवासस्थानानि च।
- ग्रहाणां कारकत्वम्।
- ग्रहाणामधिकार-जाति-गुणादयश्च।
- ग्रहाणां शुभत्वं पापत्वञ्च।
- ग्रहाणामन्नप्रदेशाः रत्नानि धातवः वस्त्राणि रसाश्च।

अन्वितिः २. ग्रहबलम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ग्रहाणां चिह्नानि।
- राहुकेत्वोः विशेषत्वम्।
- ग्रहाणां वृक्षाः।
- वर्गोत्तमविचारः।
- विभिन्नवर्गेषु फलप्रमाणम्।
- अशुभवर्गस्थग्रहाः।
- अवस्थाफलम्।
- लग्नबलं बलपरिमाणञ्च।
- दृष्टिबलम्।
- शत्रुमित्रबलम्।
- सूर्यादिसप्तग्रह-इंगितव्यवसायविचारः।

अन्वितिः ३. नीचभङ्गादिराजयोगाः ग्रहस्थानफलानि च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ग्रहाणां राजयोगकारकस्थितयः।
- नीचभङ्गराजयोगाः।
- सूर्यादिग्रहाणां भावफलम्।
- मेषादिलग्नफलम्।
- चन्द्रराशिफलम्।
- उच्चराशिगतग्रहफलम्।
- उच्चस्थग्रहफलम्।
- स्वराशिस्थग्रहफलम्।
- मित्रगृहगतग्रहफलम्।
- शत्रुग्रहगतग्रहफलम्।
- नीचस्थग्रहफलम्।
- विवाहकालः दिक्।

अन्वितिः४. स्त्रीफलविचारः आयुविचारश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- स्त्रीणां चरित्र-स्वभावादिविचारः।
- पतिविचारः।
- चन्द्रलग्न-त्रिशांशफलम्।
- घातकनक्षत्राणि।
- श्रेष्ठस्थितिः।
- सन्तानदोषपरिहारः।
- सन्तानप्राप्तिकालः।
- द्वादशवर्षपर्यन्तमायु-विचारः।
- आयुर्भेदाः।
- मृत्युकालः।
- अल्प-मध्य-दीर्घायुः।
- सूर्यादिनवग्रहदोषजन्यव्याधिविचारः।
- विविधरोगाणां योगः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. मन्त्रेश्वरः. (2008). फलदीपिका. वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. वैद्यनाथः, (1984), जातकपारिजातः, वाराणसी : चौखम्बा-संस्कृत-संस्थान-प्रकाशनम्।
2. मन्त्रेश्वरः, (2008), सारावली, वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास।
3. वराहमिहिरः, (2007), बृहज्जातकम् (भट्टोत्पलटीकासहिता), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।

काठिन्यस्तरः 400-499	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.3: भारतीयज्योतिषशास्त्रस्येतिहासः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. भारतीयज्योतिषशास्त्रस्येतिहासस्य परिचयप्रापणम्।
2. ज्योतिषस्य स्कन्धज्ञानम्।
3. प्राचीनभारतीयज्योतिषशास्त्रस्य उद्भवस्य विकासक्रमस्य चावगमनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. भारतीयज्योतिषशास्त्रस्य ऐतिहासिकविकासं वर्णनकर्तुं शक्ष्यन्ति।
2. प्रमुखज्योतिषग्रन्थानां रचनाकाराणां च कालक्रमे स्थितिं बोधयितुं शक्ष्यन्ति।
3. ज्योतिषस्य स्कन्धज्ञानस्य व्याख्यातुं शक्ताः भविष्यन्ति।
4. ज्योतिषशास्त्रे निहितं खगोलशास्त्रीयं गणितीयं च ज्ञानं चिन्तयितुं शक्ष्यन्ति।
5. आधुनिकविज्ञानस्य सन्दर्भे प्राचीनज्योतिषशास्त्रस्य प्रयोजकत्वं विवेचितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
6. विशिष्टज्योतिर्विदां सामान्यवर्णनं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.3	भारतीयज्योतिषशास्त्रस्येतिहासः	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. ज्योतिषस्य सिद्धान्तस्कन्धः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- वेदाङ्गज्योतिषम्।
- याजुष्-ज्योतिषम्।
- अथर्वज्योतिषम्।
- वेदाङ्गेषु ज्योतिषम्।
- महाभारते ज्योतिषम्।
- पुराणेषु ज्योतिषम्।
- सूर्यप्रज्ञप्तिः।
- चन्द्रप्रज्ञप्तिः।
- पितामहादिप्राचीनसिद्धान्त-पञ्चकम्।
- इतरे आधुनिकसूर्यादि-सिद्धान्ताः।
- शाकल्योक्तब्रह्मसिद्धान्तः।
- आर्यसिद्धान्तः आर्यभटीयम्।
- धीवृद्धिदतन्त्रम्।
- पञ्चसिद्धान्तिका।
- प्रकरणसारः।
- ब्राह्मस्फुट- सिद्धान्तः।
- बीजगणितम्।
- बृहन्मानसं लघुमानसञ्च।
- करणतिलकम्।

- सिद्धान्तशेखरः।
- करणप्रकाशः।
- अभिलषितार्थचिन्तामणिः।
- सिद्धान्तशिरोमणिः।
- सिद्धान्तशिरोमणिः।
- ग्रहकौतुकम्।
- ग्रहलाघवम्।
- सिद्धान्तशेखरः खेटकसिद्धः ग्रहलाघवोपपत्तिः।
- सिद्धान्तसार्वभौमः।
- मकरन्द- विवरणम्।
- सिद्धान्ततत्त्वविवेकः।
- सिद्धान्तचूडामणिः।
- पलभागखण्डनम्।
- करणकौस्तुभः।
- तन्त्ररत्नम्।
- सिद्धान्तसम्राटः।
- करण ग्रन्थः।
- ग्रहगणितचिन्तामणिः।
- ब्रह्मसिद्धान्त सारः।
- यन्त्रराजघटना।
- सरलत्रिकोणमितिः।

अन्वितिः २. ज्योतिषस्य संहितास्कन्धः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- नारदसंहिता।
- बृहत्संहिता।
- रत्नकोशः।
- रत्नमाला।
- राजमार्तण्डः।
- अद्भुतसागरः।
- व्यवहारप्रदीपः।
- ज्योतिर्विदाभरणम्।
- विवाहवृन्दावनम्।
- विवाहपटलः।
- मुहूर्ततत्त्वम्।
- विवाहपटलः।
- ज्योतिनिबन्धः।
- ज्योतिषदर्पणः।
- मुहूर्तमार्तण्डः।
- तोडरानन्दः।
- मुहूर्तचिन्तामणिः।
- मुहूर्तचूडामणिः।
- मुहूर्तकल्पद्रुमः।
- मुहूर्तमाला।
- मुहूर्तदीपकः।
- कल्प-लता।
- मुहूर्तगणपतिः।
- मुहूर्तसिन्धुः।
- नरपतिजय चर्यास्वरोदयः।
- समरसारः।
- बृहद्वास्तुमाला।
- गृह- रत्नविभूषणम्।

अन्वितिः ३. ज्योतिषस्य होरास्कन्धः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- होराशास्त्रम्।
- होराशास्त्रविभागः।
- जातकशास्त्रम्।
- जातकस्कन्धस्य विकासः।
- कतिपये जातकग्रन्थाः।
- बृहत्पाराशरहोराशास्त्रम्।
- नारदीयहोरा-शास्त्रम्।
- भृगुसंहिता।
- गर्गसंहिता।
- मयहोराशास्त्रम्।
- यवनहोराशास्त्रम्।
- माणित्थहोराशास्त्रम्।
- जैवहोराशास्त्रम्।
- सत्यहोराशास्त्रम्।
- विष्णुगुप्तहोरा-शास्त्रम्।
- देवस्वामिहोराशास्त्रम्।
- सिद्धसेनहोराशास्त्रम्।
- बादरायणहोराशास्त्रम्।
- जैमिनिसूत्रम्।
- ध्रुवनाडीग्रन्थः।
- बृहज्जातकम्।
- लघुजातकम्।
- षट्पञ्चाशिका।
- जातकसारः।
- सारावली।
- प्रश्नज्ञानम्।
- श्रीपतिजातक पद्धतिः।

- वृद्धजातकम्।
- श्रीधरपद्धतिः।
- भावनिर्णयः।
- सर्वार्थचिन्तामणिः।
- जातकपारिजातः।
- केशवीय जातकपद्धतिः।
- जातकभरणम्।
- अनन्त- जातकपद्धतिः।
- स्वप्नशास्त्रम्।
- पञ्चस्वराः।
- जातकसारः।
- जातकालङ्कारः।
- भावकुतूहलम्।
- ताजिकशास्त्रम्।
- ताजिकतन्त्रसारः।
- दैवज्ञालङ्कृतिः।
- ताजिकभूषणपद्धतिः।
- सिहलताजिकम्।
- हायनरत्नम्।
- ताजिकनीलकण्ठी।
- ताजिककौस्तुभः।
- प्रश्नतन्त्रम्।
- प्रश्ननारदी।
- प्रश्नसारः।
- सामुद्रिकशास्त्रम्।
- रमलशास्त्रम्।

अन्वितिः ४. विशिष्टज्योतिर्विदां संक्षिप्तपरिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- लगधाचार्यः।
- स्फुजिध्वजः।
- आर्यभटः प्रथमः।
- वराहमिहिरः।
- पृथुदशाः।
- कल्याणवर्मा।
- लल्लाचार्यः।
- भास्करः प्रथमः।
- ब्रह्मगुप्तः।
- श्रीधराचार्यः।
- मनुः।
- वित्तेश्वरो वा वटेश्वरः।
- मुञ्जालः।
- समर- सिंहः।
- आर्यभटो द्वितीयः।
- पृथुदकः।
- भट्टोत्पलः।
- विजयनन्दी।
- भानुभट्टः।
- श्रीपतिः।
- वरुणः।
- भोजराजो वा भोजदेवः।
- दशबलः।
- ब्रह्मदेवः।
- शतानन्दः।
- महेश्वरः।
- सोमेश्वरः।
- माधवः।
- भास्कराचार्यः।
- वल्लालसेनः।
- नरपतिः।
- अनन्तदेवः।
- वाविलालकोच्चन्ना।
- कालिदासदैवज्ञः।
- केशवार्कः।
- मकरन्दः।
- शार्ङ्गधरः।
- केशवः द्वितीयः।
- गणेशदैवज्ञः।
- अनन्तः।
- नृसिंहः।
- अनन्तदैवज्ञः।
- नारायणः।
- नीलकण्ठः।
- गोविन्ददैवज्ञः।
- मल्लारिः।
- रङ्गनाथः।
- कमलाकरभट्टः।
- रङ्गनाथः।
- गणपतिः।
- जयसिंहः।
- शङ्करबालकृष्णः।
- मणिरामः।
- वेङ्कटेशकेतकरः।

- बालगङ्गाधरतिलकः।
- सुधाकरः अन्यदैवज्ञाश्च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. झारखण्डी, शिवनाथ, (1975), भारतीयज्योतिषम्, लखनऊ, उत्तर प्रदेश हिन्दी संस्थान, राजर्षि पुरुषोत्तमदास टण्डन हिन्दी भवन, महात्मा गांधी मार्ग।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. शास्त्री, नेमिचन्द्र, (1970), भारतीय ज्योतिष, दिल्ली : भारतीय ज्ञानपीठ प्रकाशन।
2. लोकमणिदहालः, भारतीयज्योतिषशास्त्रेतिहासः, वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः 400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

अष्टमसत्रार्द्धः (Semester – 8)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.4: जैमिनीसूत्रम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. जैमिनीसूत्रग्रन्थस्य मौलिकतत्त्वानां रचनाशैल्याः च अवगमनम्।
2. जातकशास्त्रसन्दर्भे जैमिनीसूत्रस्य महत्त्वज्ञानम्।
3. सूत्रपाठस्य विवेचनद्वारा फलितगणनाविषयकं ज्ञानविकसनम्।
4. जातकशास्त्रस्य पारम्परिकदृष्ट्या आधुनिकप्रयोगदृष्ट्या च विश्लेषणार्थं प्रेरणम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जैमिनीसूत्रग्रन्थस्य मौलिकतत्त्वानां वर्णनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
2. जातकशास्त्रसन्दर्भे जैमिनीसूत्रस्य स्वरूपं वर्णयितुं शक्ष्यन्ति।
3. विषयान् सूत्रमाध्यमेन अवगमिष्यन्ति।
4. जैमिनीसूत्रस्य तात्त्विकं विषयवस्तुं सम्यग् ज्ञास्यन्ति।
5. जैमिनीयजातकशास्त्रस्य फलादेशे उपयुक्तानां महत्त्वपूर्णविषयाणां स्मरणं फलादेशसमये सूत्रैः सरलतया कर्तुं शक्षयन्ति।
6. योगदशाविमर्शयोः वर्णनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.4	जैमिनीसूत्रम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. अर्गलादियोगविचारः कारकविमर्शादिश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- राशिदृष्टिविचारः।
- ग्रहदृष्टिविचारः।
- जैमिनीयअङ्कसंकेतज्ञानम्।
- अर्गलायोगः।
- प्रथमाऽर्गलाबाधकयोगः।
- अन्यः अर्गलायोगस्तत्प्रतिबन्धकश्चराहुकेत्वोरर्गलायोगस्तद्बाधकश्च।
- चरकारकविचारः।
- आत्मकारकस्यवैशिष्टयम्।
- अमात्यादिसप्तकारकविचारः।

- कारकांशकुण्डलीनियमाः।
- पुत्रकारकविकल्पः।
- भगिन्यादि-मातुलादि-पितामहादि-पत्न्यादिकारकाः।
- ग्रहभाववशस्थिरकारकाः।
- योगकारकविचारः।
- भावानांविशेषशुभाशुभत्वविचारः।
- ग्रहाणां नैसर्गिकबलविचारः।
- चरदशागणनाप्रकारवर्षादिज्ञानञ्च मूलत्रिकोणम्।
- चरान्तर्दशाविचारः।
- राश्यादीनां पदस्थाविचारः।

अन्वितिः२. कारकांशफलविमर्शः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- भावादीनां संख्याबोधकविधिः वर्णदराशिदशाज्ञानम्।
- वर्णदराशिज्ञानप्रकारः।
- वर्णदराशिदशाक्रमम्।
- अन्तर्दशाविचारः।
- भावलग्नसाधनम्।
- घटीलग्नसाधनम्।
- आत्मकारकनवांशवैशिष्टयम्।
- आत्मकारकनवांशराशिफलम्।
- तुलांशकादिफलम्।
- आत्मकारकांशस्थग्रहफलानि।
- कैवल्यादियोगः।
- शुभग्रहादिदृष्टराहुयुतार्कफलम्।
- आत्मकारकांशस्थितगुलिकफलम्।
- आत्मकारकांशगतकेतुफलम्।
- रविशुक्रदृष्टकारकांशफलम्।
- कारकांशाद्दशमभावफलम्।
- कारकांशाच्चतुर्थभावफलम्।
- आत्मकारकांशाद्धर्मभावस्थफलम्।

अन्वितिः३. योगविमर्शः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- पारदारिकादियोगाः।
- आत्मकारकांशात्भावादिफलम्।
- कर्षकयोगः।
- देवभक्तिज्ञापकयोगाः।
- मान्त्रिकादियोगाः।
- रसवादिभिषग्योगौ।
- कुष्ठादिरोगक्षयरोगादियोगश्च।
- धानुष्कादियोगाः।
- काव्यज्ञत्वादियोगाः।
- स्तब्धवाग्योगः।
- केमद्रुमयोगः।
- शुभाशुभफलकालः।
- पदमवलम्ब्य फलम्।
- श्रीमदादिधनलाभयोगश्च।
- सहेतुकव्ययाधिक्ययोगादिः।
- उदरोगयोगः।
- वार्धक्यचिह्नयोगः।
- फलादेशेविशेषविचारः।
- विविधयोगाः।
- राजयोगाः।
- वाहनवैतानिकयोगौ।
- राजकीयपुरुषसेनापतियोगौ।
- ग्रहदृष्टिवशाद्बुद्धिमदादियोगाः।
- बन्धनयोगः।
- नेत्रहानियोगः।
- राजचिह्नयोगः।
- उपपदनिरूपणम्।
- प्रव्रज्यादारनाशयोगौ।
- बहुदारादिविषयकयोगाः विविधस्त्रीरोगयोगाः।
- सप्तमांशग्रहेभ्यः फलानिविशेषविचारः।
- भ्रातृभगिन्यादि-फलविचारः।
- दंष्ट्रादियोगाः।
- वर्णज्ञानम्।
- देवताभक्तिविचारः।

- परजातयोगाः।
- स्वकुलप्रधानयोगः।
- आयुर्विचारः।
- आयुसाधनविधिर्भेदेनिर्णयः।
- स्पष्टायुसाधनविधिः।
- शनिकर्तुककक्ष्याह्रासविचारः।
- गुरुग्रहकृतकक्ष्यावृद्धियोगः।
- आयुर्दाययोगाः।
- दिर्घा-मध्या-अल्पायुयोगः।
- निधनकालनिर्णयः।
- दीर्घादित्रिविधायुयोगः।
- ग्रहबलविचारः।
- कक्ष्याह्रासवृद्धियोगश्च।
- गुरुवशकक्ष्याह्रासादिविचारः।
- आयुर्दायविशेषयोगः।

अन्वितिः४. दशाविमर्शः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- स्थिरदशानुसारेणनिधनज्ञानम्।
- रूद्रग्रहनिरूपणपूर्वकनिधनयोगः।
- महेश्वर-ब्रह्मग्रहनिरूपणम्।
- निधनयोगः।
- मारकग्रहनिरूपणम्।
- मारकदशायां निधनयोगः पितृमातृकारकविचारः।
- मातृपितृ–पत्नीप्रभृतीनां निधनयोगः।
- निधनस्थितिज्ञानम्।
- नवांशदशाविचारः।
- स्थिरदशाविचारः।
- प्रथम-द्वितीय-तृतीय-चतुर्थ-राशिबलविचारः।
- शूलदशाविचारः ।
- ब्रह्मग्रहाश्रितदशाक्रमः।
- चरदशाक्रमः।
- केतोः शुभत्वम्।
- द्वितीयभावबलस्य प्रयोजनम्।
- द्वारबाह्यराश्योर्लक्षणम्।
- द्वारबाह्यराश्योः फलानि।
- केन्द्रदशाज्ञानम्।
- अन्तर्दशाविचारः।
- कारककेन्द्रदशाज्ञानम्।
- अन्तर्दशाविचारः।
- केन्द्रादिदशायां विशेषः।
- कारकादिदशावर्षज्ञानम्।
- शूलदशाविचारः।
- नक्षत्रदशाविचारः।
- अष्टोत्तरीमहादशा-योगिनीदशाज्ञानम्।
- दृग्दशाविचारः।
- राशीनां गणनाक्रमः।
- त्रिकोणदशाविचारः।
- त्रिकोणदशाफलविचारः।
- सूक्ष्मदशाविचारः।
- दशेशवशशुभाशुभविचारः।
- अन्तर्दशादौ गणनाक्रमः।
- दशादीनां शुभाशुभफलानि।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. महर्षि जैमिनि, जैमिनीसूत्रम्, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. शर्मा, पद्मनाभ, पं., (2007), बृहत्पाराशरहोराशास्त्रम् (व्याख्यासहितं), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।
2. मन्त्रेश्वरः, (2008), सारावली, वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास।
3. ओझा, पं. रामयत्नः, डॉ. सुरकान्तझा, (2021), लघुपाराशरी (संस्कृतटीकासहिता), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।

काठिन्यस्तरः 400-499	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.5: जातकालङ्कारः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. तन्वादिभावफलविचाराणां ज्ञानम्।
2. रिपुभावादिफलविचाराणाम् अवगमनम्।
3. विशिष्टयोगविमर्शानाम् अवबोधनम्।
4. वैपरीत्यस्थभावफलविचारज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. फलकथने मूलभूतानां तन्वादिभावफलानि ज्ञात्वा फलादेशं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
2. विविधरोगयोगानां ज्ञानम् प्राप्स्यन्ति येन जातकस्य रुग्णाद्यवस्थायाम् उपचारादिकरणे समर्थाः भविष्यन्ति।
3. विशिष्टयोगविमर्शं तथा विविधयोगलक्षणं ज्ञात्वा तस्य फलनिर्णयक्षमतां प्राप्स्यन्ति।
4. वैपरीत्यस्थभावफलविचाराणां ज्ञातुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.5	जातकालङ्कारः	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः१. तन्वादिभावफलविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- भावस्य बलाबलविचारः।
- तनुभावविचारः।
- शुभाशुभशरीरयोगः।
- धनविचारः।
- अन्धकत्वयोगः।
- भ्रातृभावसुखादिविचारश्च।
- चतुर्थभावविचारः।
- गृहप्राप्तियोगः।
- वाहनविचारः।
- पञ्चमभावफलविचारः।
- मूकत्वयोगः सन्तानाभावयोगश्च।
- सन्तानयोगः।
- सन्तानसमयनिर्देशः।
- सन्तानबाधकयोगः।

अन्वितिः२. रिपुभावादिफलविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- रिपुभावफलम्।
- व्रणयोगः।
- सप्तमभावफलम्।
- विवाहयोगः स्त्रीसंख्या।
- गर्भाभावयोगः।
- अष्टमभाव-फलम्।
- कष्टकर्मयोगः।
- अल्पायुर्योगः।
- सङ्ग्रामे जयपराजययोगः।
- नवमभावफलम्।
- भाग्यविचारः।
- चिन्तायोगः।
- राजभावफलम्।
- दीर्घायुर्योगः।
- यानहेतुमरणं चिन्ताभेदाश्च भाग्यविचारः।
- कर्मविवेकः।
- लाभविचारः।
- व्ययविचारः।

अन्वितिः३. विशिष्टयोगविमर्शः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- योगानां ग्रहाधीनत्वम्।
- व्यभिचारिणीयोगः।
- परजातयोगः।
- परजाते वर्णभेदः।
- कुष्ठयोगः।
- रोगभेदः।
- खञ्जयोगः।
- बुद्धिमानयोगः बुद्धिहीनयोगश्च।
- दुःखयोगः।
- कातरयोगः।
- जातकस्वभावयोगः।
- अपयशयोगः।
- नेत्रदोषयोगः।
- वामनयोगः।
- दद्रुरोगयोगः।
- हीनाङ्गयोगः।
- नपुंसकयोगः।
- बन्धनयोगः।
- खल्वाटयोगः।
- विकृतदन्तयोगः।
- देहदुर्गन्धियोगः।
- विषकन्यायोगः।
- विषकन्यायोगभङ्गयोगः।
- दीर्घायुर्योगः

अन्वितिः४. वैपरीत्यस्थभावफलविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- लग्नेशधनेशयोर्वैपरीत्यस्थभावफलविचारः।
- लग्नेशतृतीयेशयोर्वैपरीत्यस्थभावफलविचारः।
- लग्नेशपञ्चमेशयोर्वैपरीत्यस्थभावफलविचारः।
- लग्नेशचतुर्थेशयोर्वैपरीत्यस्थभावफलविचारः।

- लग्नेशषष्ठेशसप्तमेशानां परीत्यस्थभावफलविचारः।
- लग्नेशाष्मेशनवमेशानां वैपरीत्यस्थभावफलविचारः।
- लग्नेशकर्मेशलाभेशानां वैपरीत्यस्थभावफलविचारः।
- लग्नेशव्ययेशयोर्वैपरीत्यस्थभावफलविचारः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. श्रीगणेशकविः, (2008), जातकालङ्कारः (तत्त्वप्रकाशिकाटीका, पण्डित लषणलाल झा), वाराणसी : चौखम्बा-कृष्णदास-अकादमी।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. वैद्यनाथः, (1984), जातकपारिजातः, वाराणसी : चौखम्बा-संस्कृत-संस्थान-प्रकाशनम्।
2. वर्मा, कल्याण, (2000), सारावली, वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास।
3. वराहमिहिरः, (2007), लघुजातकम् (भट्टोत्पलटीकासहिता), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।
4. शर्मा, पद्मनाभ, पं., (2007), बृहत्पाराशरहोराशास्त्रम् (व्याख्यासहित), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।

द्वितीयवर्षः
(गौणपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः
200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.1: रत्नबोधः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. विविधरत्नानां स्वरूपज्ञानम्।
2. रत्नपरीक्षणविधेर्ज्ञानम्।
3. वास्तविकरत्नपरिचयज्ञानम्।
4. रत्नधारणकालादिज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. रत्नानां वास्तविकस्वरूपं वर्णयितुं शक्ष्यन्ति।
2. रत्नपरीक्षणविधेः वर्णनं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. रत्नानां मूलस्वरूपं जातिवैशिष्ट्यं च सम्यक् व्याख्यातुं शक्ताः भविष्यन्ति।
4. ग्रहबलेन सह रत्नानामुपयुक्ततां निर्णेतुं शक्ष्यन्ति।
5. व्यावहारिकजीवने ग्रहशान्त्यर्थं रत्नोपयोगस्य शास्त्रीयं पक्षं चिन्तयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.1	रत्नबोधः	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. रत्नपरिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- रत्नानि।
- श्रेष्ठरत्नानि।
- नवग्रहाणां रत्नानि।
- रत्नधारणप्रयोजनम्।
- माणिक्यपरिचयः।
- मौक्तिकपरिचयः।
- प्रवालपरिचयः।

- तार्क्ष्यपरिचयः।

अन्वितिः २. पुष्परागादिरत्नानां परिचयः एवं रत्नशुद्धिविधिः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- पुष्परागपरिचयः।
- वज्रपरिचयः (वज्रप्रकारादयः, वज्रशुद्धिविधिः)
- नीलमणिपरिचयः।
- गोमेदमणिपरिचयः।
- वैदूर्यमणिपरिचयः।
- सर्वरत्नशुद्धिविधिः।
- रत्नधारणलाभः।

अन्वितिः ३. रत्नविज्ञानम् एवं रत्नप्राप्तिस्थानानि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- रत्नानां विज्ञानदृष्ट्या परिचयः।
- रत्नानां विविधनामानि।
- माणिक्यप्राप्तिस्थानम्।
- मौक्तिकप्राप्तिस्थानम्।
- प्रवालप्राप्तिस्थानम्।
- तार्क्ष्यप्राप्तिस्थानम्।
- पुष्परागप्राप्तिस्थानम्।
- वज्रप्राप्तिस्थानम्।
- नीलमणिप्राप्तिस्थानम्।
- गोमेदमणिप्राप्तिस्थानम्।
- वैदूर्यमणिप्राप्तिस्थानम्।

अन्वितिः ४. रत्नधारणकालः एवम् उपरत्नानि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- रत्नधारणकालः (नक्षत्राणि, वासराः, लग्नादयश्च)
- उपरत्नानि (वैक्रान्तं, सूर्यकान्तः, चन्द्रकान्तः, राजावर्तः, पेरोजकः, स्फटिकः, तृणकान्तः, दुग्धपाषाणः, भीष्ममणिः, अकीकम्, अग्निजारः, पुलकः)

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. पं. राधाकृष्ण पाराशरः, (1972), रत्नविज्ञानम्, वाराणसी : चौखम्बा-विद्या-भवनम्।
2. वाग्भट्टाचार्यः, श्री, रसरत्नसमुच्चयः (सम्पा. वैद्यराज हरिशङ्कर लाल), मुम्बई : खेमराज कृष्णदास प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. डॉ. शर्मा, विनोदकुमार, (2015), रत्नविज्ञानविमर्शः, नवदेहली : अभिषेक प्रकाशनम्।
2. वराहमिहिराचार्यः, (2017), बृहत्संहिता (टीका: पं. अच्युतानन्द झा), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।
3. गणपतिः, श्रीमद्दैवज्ञरावल हरिशंकरसूरिसूनु, (2022), मुहूर्तगणपतिः (कान्तिमती हिन्दी टीकासहितः, डॉ. मुरलीधर चतुर्वेदी), वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास।

काठिन्यस्तरः
200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.2: कृषिविज्ञानम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives):

1. भारतीयज्योतिषशास्त्रस्य कृषिक्षेत्रे उपायोजनम्।
2. ग्रहाणां राशीनां च कृष्युपयोगिताज्ञानम्।
3. मुहूर्तनिर्णयस्य वृष्टिप्रर्षणं वर्षान ऋतुचक्रे च पारम्परिकज्योतिषज्ञानस्य उपयोजनम्।
4. कृषिकर्मणि ग्रहगोचरफलस्य लग्नादीनां प्रभावस्य च सूक्ष्मतया अध्ययनम्।
5. स्वदेशीयकृषिपद्धतीनां ज्योतिषाधारितसंरक्षणे प्रेरणम्।
6. प्राचीनग्रन्थेषु वर्णितकृषिवैज्ञानिकतत्त्वानाम् आधुनिककृषिव्यवस्थायां समायोजनकौशलस्य विकसनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. कृषिज्योतिषः सिद्धान्तानां दृढबोधं प्राप्स्यन्ति।
2. ग्रहगोचरादीनां कृषि-वृष्टि-फलेषु यथायोग्यतया निर्णेतुं सक्षमा: भविष्यन्ति।
3. मुहूर्तविचारेण बीजरोपणादीनामुचितसमयं निर्णीय तदुपयोक्तुं पारयिष्यन्ति।
4. पाराशरीयकृषिविज्ञानस्य विश्लेषणं कृत्वा समकालीनकृषिप्रणालीनां व्याख्यातुं शक्ताः भविष्यन्ति।
5. ऋतुचक्रस्य अनुकूलता-अननुकूलतानुसारं कृषि-निर्णयेषु ज्योतिषस्य उपादेयत्वं विश्लेषणं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.2	**कृषिविज्ञानम्**	**04**	**-**	**0**	**04**

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. वृष्टिविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- गर्भलक्षणविचारः।
- गर्भलक्षणप्रयोजनम्।
- धारितगर्भस्य प्रसवकालः।
- गर्भसम्भवलक्षणम्।
- गर्भधारणनिरुपणम्।

- प्रवर्षणनिरूपणम्।
- वृष्टिप्रमाणम्।

अन्विति: २. वृष्टिकालज्ञानम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कृषिमाहात्म्यम्।
- मासानुसारेण वृष्टिज्ञानम्।
- ग्रहसञ्चारेण वृष्टिज्ञानम्।
- अनावृष्टिलक्षणम्।

अन्विति: ३. कृषिविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कृष्यवेक्षणम्।
- वाहकविधानम्।
- गोपर्वकथनम्।
- गोयात्राप्रवेशौ।
- गोमयकूटोद्धारः।
- हलसामग्रीकथनम्।
- हलप्रसारणम्।

अन्विति: ४. बीजविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- बीजस्थापनम्।
- बीजवपनविधिः।
- बीजारोपणविधिः।
- धान्यकुट्टनविधिः।
- धान्यनिस्तृणीकरणम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. पाराशरः, (2002), कृषिपाराशरः (प्रो. रामचन्द्रपाण्डेयस्य टीकासहिता), वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास प्रकाशनम्।
2. वराहमिहिरः, (2009), बृहत्संहिता, वाराणसी : चौखम्बा-कृष्णदास-अकादमी।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. वेदव्यासः, (2004), अग्निपुराणम्, गोरखपुर : गीताप्रेस।
2. गौड, आचार्य गुरुप्रसाद, (2007), प्रश्नमार्गः (पाथेय), वाराणसी : चौखम्बा प्रकाशन।

3. काश्यपमुनिः, (2013), काश्यपीयकृषिपद्धतिः, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत-सीरीज आफिस।

तृतीयवर्षः
(गौणपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः 300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.1: चिकित्साज्योतिषम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. रोगनिर्णयस्य ज्योतिषाधारेषु गम्भीरज्ञानस्य (विशेषतो रोगकारकग्रहभावराशीनां) सम्पादनम्।
2. ग्रहबाधायाः शारीरिकमानसिकस्वास्थ्यसम्बद्धिनः संस्कृतश्लोकानुसारं लक्षणानां विश्लेषणम्।
3. रोगकारणेषु कर्मसिद्धान्तस्य (पूर्वजन्मकर्मफलस्य) अनुसन्धानम्।
4. रोगनिवारणोपायानां (मन्त्र-दान-होम-रत्नप्रयोगाश्च) अध्ययनम्।
5. आयुर्वेद-ज्योतिषयोः पारम्परिकभारतीयचिकित्सादृष्ट्या समन्वयज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. रोग-कर्म-ग्रहबाधेत्यादीनां परस्परसंबन्धस्य विश्लेषणं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. ग्रहस्थित्या जातके रोगलक्षणानां निर्णयं सम्यक् करिष्यन्ति।
3. रोगकालः, रोगस्थानं च तर्कसम्मतं विवेक्तुं शक्ष्यन्ति।
4. अजीर्ण-क्षय-दाहादीरोगलक्षणानां निर्णयं सम्यक् कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
5. रोगोपशमनाय यथायोग्यं ग्रहशान्तिक्रमं, रत्नधारणं वा विनियोजयिष्यन्ति।
6. चिकित्साज्योतिषस्य प्राचीनोपयोगम् आधुनिकपरिप्रेक्ष्ये अपि सन्दर्शयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.1	चिकित्साज्योतिषम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. रोगविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ज्वराधिकारः।
- अतिसाराधिकारः।
- ग्रहण्यधिकारः।
- आर्शरोगाधिकारः।

अन्वितिः २. अजीर्णादिरोगविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अजीर्णरोगाधिकारः।
- क्रिमिरोगाधिकारः।
- पाण्डुरोगाधिकारः।
- रक्तपित्तरोगाधिकारः।

अन्वितिः ३. क्षयारोगदिरोगविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- क्षयरोगाधिकारः।
- कासरोगाधिकारः।
- हिक्कारोगाधिकारः।
- श्वासरोगाधिकारः।

अन्वितिः ४. दाहादिरोगविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अरोचकाधिकारः।
- छर्दिरोगाधिकारः।
- तृष्णामूर्छाधिकारः।
- दाहाधिकारः।
- आपस्मारोगाधिकारः।
- शूलरागाधिकारः।
- गुल्मरोगाधिकारः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. वीरसिंहः, (1897), वीरसिंहावलोकः (वीरसिंहेन संकलितः), मुम्बई : खेमराज श्रीवेङ्कटेश्वर प्रेस।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. वैद्यनाथः, (1984), जातकपारिजातः, वाराणसी : चौखम्बा-संस्कृत-संस्थान-प्रकाशनम्।
2. आचार्य गुरुप्रसाद गौड, (2007), प्रश्नमार्गः (पाथेय), वाराणसी : चौखम्बा प्रकाशन।
3. शर्मा, पद्मनाभ, पं., (2007), बृहत्पराशरहोराशास्त्रम् (व्याख्यासहित), वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशनम्।

काठिन्यस्तरः 300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.2: व्रतपर्वादिकालनिर्णयः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. व्रतपर्वादीनां कालज्ञानम्।
2. व्रतपर्वादिषु उचितकालनिर्णेतुं सामर्थ्यप्रापणम्।
3. व्रतपर्वादिकाले उत्पन्नसामाजिकं मतभेदानां समाधानं दातुं सामर्थ्यप्रापणम्।
4. समाजे कालविधानशास्त्रस्य उपयोगितायाः प्रदर्शनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. व्रतपर्वादिनां कालज्ञानं प्राप्स्यन्ति।
2. व्रतपर्वादिषु उचितकालनिर्णेतुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. तथैव समाजे व्रतपर्वादिकालविषये उत्पन्नानां विविधमतभेदानां निराकरणमनेन विषयेण सेत्स्यन्ति।
4. व्रतपर्वादिषु उचितकालनिर्णेतुं समर्थाः भविष्यन्ति।
5. श्राद्धादिषु उचितकालनिर्णेतुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.2	**व्रतपर्वादिकालनिर्णयः**	**4**	**0**	**0**	**04**

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. व्रतपर्वादिकालपरिचयः कालनिर्णयश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- तिथिनिर्णये सामान्यपरिभाषा।
- वेधः।
- विहितव्रतादिविषये तिथिनिर्णयः।
- युग्मतिथिः।
- कर्मविशेषे कालनिर्णयः।
- व्रतारम्भकालः समाप्तिकालश्च।

अन्वितिः २. तिथिनिर्णयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्रतिपन्निर्णयः।
- द्वितीयानिर्णयः।
- तृतीयानिर्णयः।
- चतुर्थीनिर्णयः।
- पञ्चमीनिर्णयः।
- षष्ठीनिर्णयः।
- सप्तमीनिर्णयः।
- अष्टमीनिर्णयः।
- नवमीनिर्णयः।
- दशमीनिर्णयः।
- एकादशीनिर्णयः।
- एकादश्यां वैष्णव-स्मार्तनिर्णयः।
- द्वादशीनिर्णयः।
- त्रयोदशीनिर्णयः।
- चतुर्दशीनिर्णयः।
- पूर्णिमा-अमावास्याययोर्निर्णयः।

अन्वितिः ३. व्रतपर्वकालविमर्शः। **श्रेयोऽङ्कः१**

- पूजाविशेषे भद्राविचारः।
- नवरात्रिव्रतम्।
- नवरात्रव्रते घटस्थापनम्।
- घटस्थापने नक्षत्रशुद्धिः।
- व्रतपारणामुहूर्तः।
- शिवरात्रिव्रते कालशुद्धिः।
- न्यूनाधिकतिथौ व्रतनिषेधः।
- देव्यादिव्रते तिथिशुद्धिः।
- गणेशचतुर्थीव्रतशुद्धिः।
- रामनवमीव्रतम्।
- गोकुलाष्टमीव्रतम्।
- वृद्धिक्षये व्रतनिर्णयः।
- वैष्णवमतेन जन्माष्टमीनिर्णयः।
- दीपमालिकानिर्णयः (दीपावलीनिर्णयः)
- विजयादशमीनिर्णयः।
- होलिकानिर्णयः।
- ग्रहणसूतक।
- सूतकादौ तिथिशुद्धिः।

अन्वितिः ४. श्राद्धादिकालनिर्णयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- श्राद्धकालः।
- काम्यश्राद्धकालः।
- अपराह्णादिविशेषकालनिर्णयः।
- एकोदिष्टश्राद्धे तिथिनिर्णयः।
- पार्वणश्राद्धेतिथिनिर्णयः।
- ग्रहणदिने वार्षिकश्राद्धनिर्णयः।
- मलमासे प्रथमवार्षिकविचारः।
- सपिण्डीकरणपश्चाद्वर्षत्रयं भोजननिषेधः।
- वृद्धिश्राद्धकालः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. श्रीकाशीनाथोपाध्यायः, धर्मसिन्धुः (‘धर्मदीपिका’ विशद हिन्दी व्याख्यया ‘सुधा’ टिप्पण्या च समलङ्कृतः, सम्पा, श्रीवशिष्ठदत्त मिश्रः, श्रीसुदामामिश्र शास्त्री), वाराणसी : चौखम्बा-प्रकाशनम्।
2. कालिदासः, (1988), ज्योतिर्विदाभरणम् (सम्पा, डॉ, रामचन्द्र पाण्डेयः), वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. भट्टः, कमलाकर, (2019), निर्णयसिन्धुः (पं, ज्वालाप्रसाद मिश्रः, सेतुनामक हिन्दी टीकासहितः), मुम्बई : खेमराज श्रीकृष्णदास प्रकाशनम्।
2. कालिदासः, पूर्वकालामृतम् (सम्पा, डॉ, सुरेशचन्द्र मिश्रः), नवदेहली : रंजन पब्लिकेशन्स।
3. दीक्षितः, भट्टोजि, तिथिनिर्णयः (सम्पा, श्री विश्वनाथ शास्त्री), वाराणसी : चौखम्बा-संस्कृत सीरिज्-आफिस।

काठिन्यस्तरः 300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.3: भारतीयगणितम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. भारतीयगणितस्य इतिहासज्ञानम्।
2. पारम्परिकगणितपद्धतेः अध्ययनम्।
3. संख्या-प्रणाली भिन्नगणना वर्गमूल-घनमूलनिर्णयः एवम् अन्यप्राचीनविधयः इत्यादीनां ज्ञानम्।
4. बीजगणितस्य ज्ञानम्।
5. भारतीयगणितस्य समकालीनप्रासङ्गिकतायाः अवगमनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. पारम्परिकगणितपद्धतेः वर्णनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
2. भारतीयगणितस्य इतिहासं सम्यक् व्याख्यातुं शक्ताः भविष्यन्ति।
3. संख्या-प्रणाली भिन्नगणना वर्गमूल-घनमूलनिर्णयः एवम् अन्यप्राचीनविधयः इत्यादीनां स्पष्टकर्तुं शक्ष्यन्ति।
4. बीजगणितस्य अवधारणां स्पष्टकर्तुं शक्ष्यन्ति।
5. प्राचीनज्योतिर्गणितस्य तत्त्वानां वर्णनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.3	भारतीयगणितम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. पाटीगणितप्रवेशः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- मुद्रापरिभाषा।
- भारपरिभाषा।
- भाषादिमानम्।
- दैर्घ्यमापकपरिभाषा।
- धनहस्तपरिभाषा।
- घनहस्तपरिभाषा।

- कालपरिभाषा।
- अङ्कस्थानम्।
- सङ्कलन-व्यवकलन-गुणनसूत्राणि।
- भागहारः।
- वर्गः।
- वर्गमूलम्।
- घनः घनमूलम्।

अन्वितिः २. पाटीगणितम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- भिन्नपरिकर्माष्टम्।
- शून्यपरिकर्माष्टम्।
- व्यस्थविधिः।
- त्रैराशिकम्।

अन्वितिः ३. बीजगणितप्रवेशः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- धनर्णषड्विधम्।
- शून्यसंकलनादिकम्।
- अव्यक्तकल्पना तत्सङ्कलनादिकम्।

अन्वितिः ४. बीजगणितम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अनेकवर्णषड्विधम्।
- करणीषड्विधम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भास्कराचार्यः, (2017), लीलावती, वाराणसी : चौखम्बा कृष्णदास अकादमी।
2. भास्कराचार्यः, (2018), बीजगणितम्, वाराणसी : चौखम्बा कृष्णदास अकादमी।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. आर्यभटीयम्, आर्य्यभट्टः, डॉ. सुरकान्त झा, वाराणसी : चौखम्बा कृष्णदास अकादमी।

काठिन्यस्तरः 300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.4: स्वप्नशास्त्रम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. स्वप्नशास्त्रस्य तात्त्विकमूलस्य गहनचिन्तनम्।
2. उपनिषत्पुराणादिषु वर्णितस्वप्नसिद्धान्तानां दार्शनिकविवेचनम्।
3. शुभाशुभफलदायकस्वप्नानां लक्षणनिर्णयस्तेषां प्रतीकात्मकविवेचनम्।
4. स्वप्नस्य मनोवैज्ञानिकपरिप्रेक्षणम्।
5. स्वप्नविश्लेषणस्य आधुनिकमनोविज्ञानसम्बन्धावगमनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. स्वप्नसिद्धान्तस्य गम्भीरबोधं प्राप्स्यन्ति।
2. स्वप्नभेदेषु सूक्ष्मवर्णनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
3. स्वप्नानां मनोवैज्ञानिकसमीक्षा कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. स्वप्नानां मानसचिन्तनविज्ञानस्य गहनतत्त्वं ज्ञातुं समर्थाः भविष्यन्ति।
5. स्वप्नशास्त्रस्य तत्त्वानाम् आधुनिकमनोविज्ञान सम्बद्धप्रासङ्गिकतां विश्लेषणं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.4	स्वप्नशास्त्रम्	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. स्वप्नपरिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ऋग्वेदीयस्वप्नमन्त्रम्।
- अथर्ववेदीय स्वप्नमन्त्रम्।
- दुःस्वप्ननाशनमन्त्रम्।
- अग्निपुराणोक्तस्वप्नसिद्धान्तः।
- मत्स्यपुराणोक्तस्वप्नसिद्धान्तः।
- ब्रह्मवैवर्तपुराणोक्तस्वप्नसिद्धान्तः।

- दुःस्वप्नदर्शनफलम्।

अन्वितिः २. शुभस्वप्नः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- स्वप्नफलद्रष्टुर्योग्यता।
- स्वप्नकारणम्।
- धातुक्षोभजनितस्वप्नफलम्।
- शुभस्वप्नफलम्।

अन्वितिः ३. अशुभस्वप्नः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अशुभस्वप्नफलं मृत्युकालपरीक्षणम्।

अन्वितिः ४. नानाग्रन्थोक्तः स्वप्नः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- महाभारतोक्तः स्वप्नः।
- रामायणे स्वप्नः।
- सिद्धिदायकस्वप्नः।
- चरकसंहितोक्तं स्वप्नफलम्।
- शारङ्गधर-संहितोक्तं स्वप्नफलम्
- शुभस्वप्नः।
- बृहस्पतिरचितः स्वप्नाध्यायः।
- सत्याचार्यस्य स्वप्नसिद्धान्तः।
- पाराशराचार्योक्तः स्वप्नसिद्धान्तः।
- अन्यपुराणोक्तं स्वप्नफलम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. उपाध्यायः, डॉ, कामेश्वर, (2007), स्वप्नविद्या, वाराणसी : त्रिस्कन्धज्योतिषम् प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. शास्त्री, राकेश, (1993), स्वप्नसंहिता, साधना पॉकेट बुक्स।
2. कमलाकरः, स्वप्न, (2001), ज्योतिर्विच्छीधरेण सङ्ग्रहीता, वाराणसी : भारतीय विद्या संस्थानम्।

चतुर्थवर्षः
(गौणपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः 400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.1: सिद्धान्तज्योतिषप्रवेशः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. सिद्धान्तज्योतिषस्य मूलतत्त्वानां, गणनापद्धतीनां च परिज्ञानम्।
2. ग्रहगतिक्रमः, नक्षत्रविचारः, मासः, ऋतुः, संवत्सर-निर्णयः इत्यादीनां यथावत् शिक्षणम्।
3. सूर्यसिद्धान्तादिग्रन्थेषु निरूपितानां खगोलगणनतत्त्वानां विवेचनम्।
4. आधुनिकखगोलदृष्ट्या पारम्परिकसिद्धान्तानां वैज्ञानिकसमीक्षणम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. सिद्धान्तज्योतिषे वर्णितानां ग्रहगतिक्रमस्य तत्त्वं सम्यक् सम्यक् व्याख्यातुं शक्ताः भविष्यन्ति।
2. सूर्यसिद्धान्तः, आर्यभटीयं, पञ्चसिद्धान्तिकायाम् उपदिष्टं कालगणनतत्त्वं कुशलतया अवलम्बयिष्यन्ति।
3. पञ्चाङ्गनिर्माणे, ग्रहणविचारे, नक्षत्रगणनायां च सिद्धान्तपद्धतीं प्रयोगयिष्यन्ति।
4. खगोलशास्त्रे पारम्परिकभारतीयदृष्ट्या वैज्ञानिकविचारपद्धतिं चिन्तयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.1	सिद्धान्तज्योतिषप्रवेशः	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. कालभेदः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कालपरिभाषा।
- युगमानम्।
- मनुमानम्।
- कल्पमानम्।
- सृष्टिकालः।
- ग्रहाणां प्राग्गतित्वम्।
- ग्रहगतौ न्यूनाधिकत्वम्।
- भगनपरिभाषा।
- युगे सावनमासाः।
- युगे चान्द्रमासाः।
- क्षयमासः।
- अधिमासः।
- अवमसावनपरिभाषा।
- सिद्धान्तपरिभाषाः।

अन्वितिः२. कालज्ञानम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अहर्गणाः।
- गौरववर्षम्।
- भूव्यासपरिधिः।
- देशान्तरम्।
- रेखादेशाः।
- वारप्रवृत्तिः।

अन्वितिः३. ग्रहगतिविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अष्टधागतिः।
- वक्रगतौ हेतुः।
- ग्रहसावनाहोरात्रासवः।
- दिनरात्रिमानञ्च।
- तिथि-भ-योग-साधनं करणानि च।

अन्वितिः४. कालमानम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ब्राह्ममानम्।
- दिव्यमानम्।
- पित्र्यमानम्।
- प्राजापत्यमानम्।
- गौरमानम्।
- सौरमानम्।
- सावनमानम्।
- चान्द्रमानम्।
- आर्क्षमानम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. सूर्यसिद्धान्तः, (2008), सत्येन्द्रमिश्रटीकासहितः, वाराणसी : चौखम्बा-संस्कृतभवन-प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. भास्कराचार्यः, (1981), सिद्धान्तशिरोमणिः, वाराणसी : सम्पूर्णानन्द संस्कृत विश्वविद्यालयः।

काठिन्यस्तरः 400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.2: वास्तुशास्त्रस्य परिचयः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. वास्तुशास्त्रस्य मूलतत्त्वानां परिचयप्रदानम्।
2. वास्तुविषयस्य वैज्ञानिकदृष्ट्या अध्ययने प्रोत्साहनम्।
3. वास्तुशास्त्रस्य स्वरूपज्ञानम्।
4. भूमिलक्षणस्य ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. वास्तुशास्त्रस्य मूलतत्त्वानां वर्णनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
2. भूमेः चयनं, भूमेः परीक्षाप्रकाराणां स्वरूपं वर्णयितुं शक्ष्यन्ति।
3. स्तम्भस्थापनं, स्तम्भस्य मापनं च सम्यक् व्याख्यातुं शक्ताः भविष्यन्ति।
4. भारतीयमन्दिरवास्तुशिल्पस्य वर्णनं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
5. प्राचीननगरनियोजनस्य प्रासङ्गिकतां विश्लेषणं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.2	वास्तुशास्त्रस्य परिचयः	4	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. वास्तुशास्त्रस्य उत्पत्तिः, प्रमुखसिद्धान्ताः च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- वास्तुशास्त्रस्य उत्पत्तिः।
- प्रमुखसिद्धान्ताः।
- वास्तुशास्त्रस्य ग्रन्थाः तेषां दार्शनिकपृष्ठभूमिश्च।
- प्रमुखवास्तुग्रन्थाः बृहत्संहिता (वराहमिहिरः), मयमतम् (मयः), समराङ्गणसूत्रधारः।
- (भोजराजः), विश्वकर्मा वास्तुशास्त्रं (विश्वकर्मा), मानसारः, अपराजितप्रच्छा।

अन्वितिः२. पदविन्यासः, देवताः, भूमिपरीक्षा च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- पदविन्यासस्य संकल्पना ६४, ८१, १०० पदविन्यासाः।

- दिक्चक्रे देवतानां स्थानानि।
- वास्तुपुरुषस्य स्थितिः।
- भूमेः चयनं, भूमेः परीक्षाप्रकाराः (भूमिपरीक्षा)
- भूखण्डस्य प्रकाराः गज, कूर्म, दैत्य, नागपृष्ठ इत्यादयः।
- भूमेः प्लवत्वम् (भूप्लवः)
- शल्यस्य संकल्पना।

अन्वितिः३. शङ्कुस्थापनम्, ईष्टिकाविचारः, स्तम्भविन्यासः च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- शङ्कुस्थापनविधिः।
- ईष्टिकाविचारः।
- शिलान्यासविधिः।
- स्तम्भस्थापनम्, स्तम्भस्य मापनं च।
- वास्तुयोजनायाः प्रकाराः, सर्वतोभद्र-नन्द्यावर्त-वर्धमान- स्वस्तिक-रूचक।
- मर्म, महामर्म, ब्रह्मस्थानस्य च अध्ययनम्।
- स्तम्भद्वाराणां विस्तृतचर्चा।

अन्वितिः४. मन्दिरवास्तु, नगरयोजना च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- भारतीयमन्दिरवास्तुशिल्पस्य अध्ययनम्, कोणार्कसूर्यमन्दिरम्, हम्पी इत्यादीनाम् उदाहरणानि।
- ग्रामवास्तु, नगरवास्तु च।
- स्मार्टसिटी संकल्पनाया: भारतीयनगरयोजनायाश्च अध्ययनम्।
- प्राचीननगरयोजनाया: प्रासंगिकता।
- प्राचीनभारते जलाशयाः तेषां महत्त्वं च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. द्विवेदी, राम निहोरा, बृहत्वास्तुमाला, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती ग्रन्थमाला।
2. अभयकात्यायनः, विश्वकर्माप्रकाशः, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती।
3. मिश्रः, सुरेशचन्द्र, बृहत्संहिता, नयी दिल्ली : रञ्जन पब्लिकेशन्स।
4. डेजन्स्, ब्रूनो, मयमतम्, नयी दिल्ली : इन्दिरा गाँधी राष्ट्रीय कला केन्द्रम्।
5. भोजराजः, समराङ्गणसूत्रधारः (सम्पा, एस, के, शर्मा), दिल्ली : परिमल पब्लिकेशन्स।
6. विद्याधरः, डॉ, भारतीयवास्तुशास्त्रक इतिहासः, नयी दिल्ली : ईस्टर्न बुक लिंकर्स।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. पाण्डेय, शैलेजा, मयमतम्, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती।
2. पाण्डेय, हरिप्रसाद, वास्तुशास्त्रविमर्शः, नयी दिल्ली : न्यू भारतीय बुक कॉर्पोरेशन।

परिसमाप्तिः

***